

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า จังหวัดราชบุรี
Factors Affecting Changes of Lak Ha Floating Market Village,
Ratchaburi Province

สุภาวดี สัตรา^{a*} และ กฤตพร ห้าวเจริญ^a

Supawadee Satra^{a*} and Kritaporn Haocharoen^a

^aคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์และการผังเมือง มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ประเทศไทย

^aFaculty of Architecture and Planning, Thammasat University, Thailand

*Corresponding Author. E-mail: plesupaa@gmail.com

Received: August 10, 2023

Revised: February 17, 2025

Accepted: April 9, 2025

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้มุ่งศึกษาเกี่ยวกับปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า จังหวัดราชบุรี ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาถึงพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ที่สะท้อนจากความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และพื้นที่ใช้สอยที่ แล้วนำมาสรุปเป็นปัจจัยหลัก และปัจจัยรองที่ส่งผลต่อพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในแต่ละช่วงเวลา โดยการใช้วิธีการเก็บข้อมูลจากการลงสำรวจพื้นที่ การสัมภาษณ์บุคคลในพื้นที่ที่ทั้งบุคคลสำคัญและบุคคลทั่วไป ประกอบกับการสืบค้นข้อมูลจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง โดยจากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงพบว่าในยุคเริ่มต้นชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นชุมชนที่มีความสำคัญในเชิงจุดศูนย์กลางในการแลกเปลี่ยนซื้อขายสินค้าด้วยการคมนาคมทางน้ำ จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของพ่อค้าแม่ค้าทั้งชาวจีน คริสตชนชาวญวน และคริสตชนชาวจีน จนนำไปสู่ความพร้อมทางสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ส่งผลให้เกิดยุครุ่งเรืองในเชิงย่านการค้าเกิดการพัฒนาในด้านคมนาคมทางบกมากขึ้น ส่งผลให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้รับอิทธิพลจากการเป็นตลาดน้ำมาขยายตัวเป็นตลาดบนจนทำให้เป็นย่านการค้าที่มีความคึกคัก ต่อมาเมื่อชุมชนและเมืองพัฒนาเพิ่มมากขึ้นการขยายตัวของชุมชนเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเมืองโดยเริ่มตั้งถิ่นฐานตามแนวโครงข่ายคมนาคมทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าถูกลดบทบาทลง กล่าวได้ว่า ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าที่สำคัญ คือ ปัจจัยด้านโครงข่ายคมนาคม ส่วนปัจจัยรอง คือ รูปแบบและกิจกรรมทางการค้าและการปรับเปลี่ยนกิจกรรมการค้าให้สอดคล้องกับบริบทของเมือง รวมถึงการเปลี่ยนแปลงวิถีชีวิต ที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงในด้านอื่น ๆ ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจนถึงปัจจุบัน

ABSTRACT

This study investigates the factors driving changes in the Lak Ha Floating Market Village, Ratchaburi. It examines the community's evolution by analyzing interactions between people, activities, and land use, and identifying primary and secondary factors that influenced these changes across different periods. The research uses data collected through field surveys, interviews with key informants, local residents, and the general public, along with information from relevant organizations. Findings reveal that the community initially thrived as a key hub for water-based trade. The development of land transportation and the presence of Chinese merchants, Vietnamese, and Chinese Christian settlers introduced public amenities and infrastructure, making it a period of prosperity. The community transitioned into an onshore market and developed a business sector shaped by its identity as a floating market. However, further urban development altered the landscape. Settlement patterns shifted along transit networks, reducing the importance of the original Lak Ha Floating Market. Transportation networks were identified as the primary drivers of change, while shifts in trading patterns and activities such as adapting trade to urban contexts and changes in community lifestyles played a secondary role in shaping the transformation.

คำสำคัญ: ปัจจัย การเปลี่ยนแปลง ชุมชนตลาดน้ำ

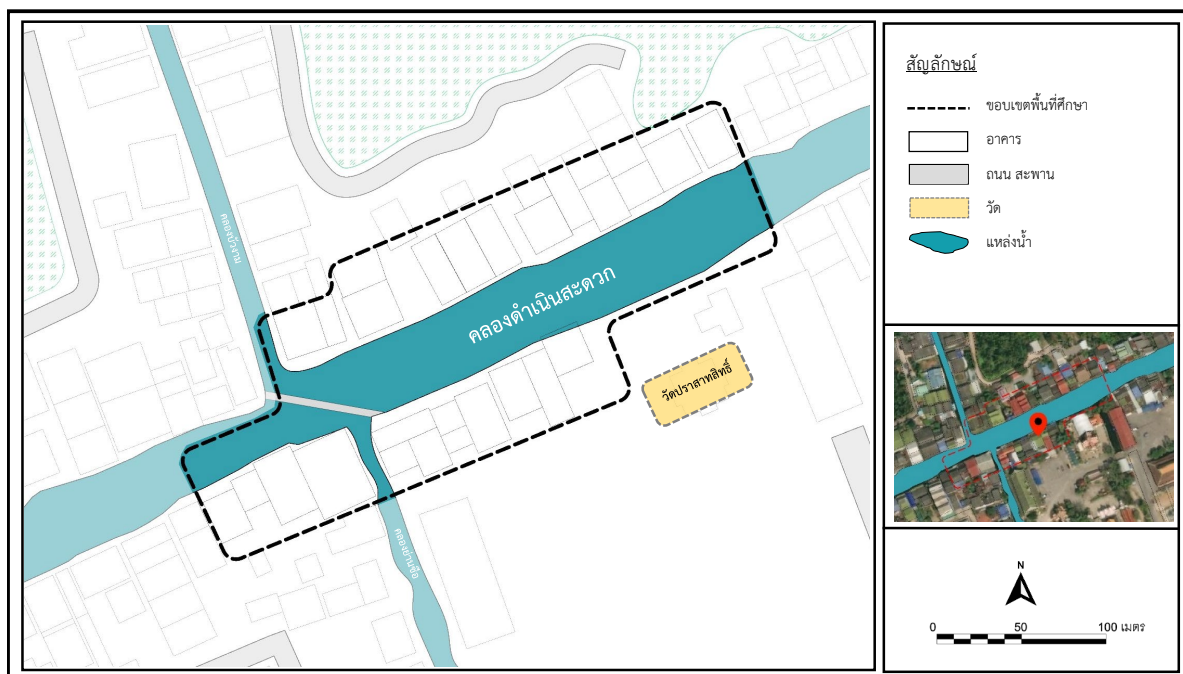
Keywords: Factor, Changes, Floating Market Village

บทนำ

ปัจจุบันการพัฒนาเมืองเป็นไปอย่างรวดเร็ว ส่งผลให้รูปแบบของชุมชนในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีต ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่ง ในอดีตการคมนาคมขนส่งหลักคือการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ทำให้การตั้งถิ่นฐานมักเริ่มต้นจากพื้นที่ริมน้ำจนเกิดเป็นการรวมตัวกันของชุมชน รวมทั้งเกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจที่สำคัญคือ การค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าริมฝั่ง หรือเกิดเป็นตลาดน้ำนั่นเอง โดยอาศัยประโยชน์จากการคมนาคมขนส่งทางน้ำ ต่อมาเมื่อคมนาคมขนส่งเกิดการพัฒนาระบบและเปลี่ยนแปลงจากการคมนาคมขนส่งทางน้ำมาสู่ทางบก ส่งผลให้การค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าในตลาดที่อยู่บริเวณริมน้ำถูกลดบทบาทลง รวมถึงตลาดริมฝั่งบางส่วนได้เริ่มมีการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงลักษณะทางกายภาพ ทั้งรูปแบบอาคาร กิจกรรมทางการค้า และรูปแบบสินค้าจนอัตลักษณ์ของความเป็นชุมชนตลาดริมฝั่งเลือนหาย หรืออาจเลือนหายไปโดยสิ้นเชิง

ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า เป็นชุมชนตลาดน้ำที่เก่าแก่แห่งหนึ่งที่ได้รับผลกระทบจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบก โดยชุมชนตลาดน้ำหลักห้าตั้งอยู่ริมฝั่งคลองดำเนินสะดวก อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี จากการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ทำให้ทราบว่า ในอดีตชุมชนตลาดน้ำแห่งนี้เคยมีบทบาทในการเป็นศูนย์กลางทางการค้าและแลกเปลี่ยนสินค้าของบริเวณนั้น เนื่องจากคลองดำเนินสะดวกเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายหลักที่เชื่อมต่อกับลำน้ำสายหลัก อย่างแม่น้ำท่าจีน และพื้นที่ข้างเคียงอื่น ๆ ได้สะดวกแต่เมื่อเส้นทางคมนาคมขนส่งทางน้ำถูกลดบทบาทลง รวมทั้งการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบกที่เข้ามาในพื้นที่ ส่งผลให้ศูนย์กลางทางการค้าถูกยกขึ้นจากริมฝั่งมาอยู่บนบกแทน จากการเปลี่ยนแปลงที่เกิดขึ้นเป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชุมชนตลาดน้ำ

หลักห้าจำเป็นต้องปรับเปลี่ยน เพื่อให้ตอบสนองต่อความต้องการของคนในปัจจุบัน และเปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเมือง ทั้งนี้วิถีชีวิตของคนภายในชุมชนที่เปลี่ยนแปลงไปตามความเจริญของเมือง แต่ถึงแม้กิจกรรมและวิถีชีวิตของคนในชุมชนจะเปลี่ยนแปลงไปแต่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ายังคงสะท้อนความเป็นชุมชนแหล่งศูนย์กลางการค้าเก่าแก่ที่แสดงออกผ่านรูปแบบสถาปัตยกรรมบ้านเรือนที่โดดเด่น กิจกรรมการค้าและวิถีชีวิตของคนในชุมชนเก่าแก่ที่ยังคงหลงเหลืออยู่ ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นอีกหนึ่งย่านการค้าที่ได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนท่องเที่ยว และจากเหตุผลที่กล่าวมาข้างต้นจึงนำมาสู่ประเด็นที่ผู้วิจัยมีความสนใจศึกษา และทำความเข้าใจถึงปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน (พ.ศ. 2404 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2566) โดยเกณฑ์การแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าอ้างอิงจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ยุคเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า (ประมาณ พ.ศ.2404 - พ.ศ. 2480) พิจารณาจากนโยบายการขุดคลองดำเนินสะดวก และการพัฒนาสาธารณูปการภายในชุมชน ช่วงที่ 2 ยุครุ่งเรืองทางการค้า (ประมาณ พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2540) เป็นช่วงเวลาที่มีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากที่สุด และช่วงที่ 3 ยุคปัจจุบัน (ประมาณ พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2566) เป็นช่วงเวลาที่เมืองมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน เพื่อศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคน กิจกรรม และการใช้พื้นที่ที่สะท้อนการเปลี่ยนแปลงของวิถีชีวิตของคนในชุมชนแต่ละช่วงเวลา ที่ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ตลาดเก่าแก่แห่งหนึ่งของอำเภอดำเนินสะดวกที่เปลี่ยนแปลงตามไปด้วย ทั้งนี้การกำหนดขอบเขตพื้นที่ศึกษาจากการสัมภาษณ์คนในชุมชนตามการรับรู้ต่อความเป็นชุมชนตั้งแต่อดีต ซึ่งมีขนาดพื้นที่ศึกษาประมาณ 10 ไร่ หรือ 0.016 ตารางกิโลเมตร (ภาพที่ 1)

ภาพที่ 1 ขอบเขตพื้นที่ศึกษาชุมชนตลาดน้ำหลักห้าและพื้นที่ต่อเนื่อง

ที่มา: เทศบาลตำบลประสาธสิทธิ์ อำเภอดำเนินสะดวก จังหวัดราชบุรี และปรับปรุงโดยผู้วิจัย

ทบทวนแนวคิดและทฤษฎี และกรอบแนวคิดในการวิจัย

การศึกษานี้เป็นการศึกษาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า จำเป็นต้องมีการทบทวนถึงแนวคิดและทฤษฎี 3 ประเด็นหลักที่เกี่ยวข้อง คือ แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน แนวคิดชุมชนริมน้ำ ตลาดน้ำ ตลาดชุมชนริมน้ำ และแนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม กิจกรรม และการใช้พื้นที่ เพื่อสร้างความเข้าใจ สร้างองค์ความรู้ รวมถึงการนำไปใช้อ้างอิงกับปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ซึ่งมีรายละเอียด ดังนี้

1. แนวคิดเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน

การตั้งถิ่นฐานเกิดขึ้นได้จากการที่มนุษย์มีความสัมพันธ์กับสิ่งแวดล้อมและพื้นที่นั้น ๆ อีกทั้งยังเป็นปัจจัยสี่เป็นสิ่งจำเป็นต่อการดำรงชีวิตของมนุษย์ จึงเกิดการรวมกลุ่มกันของบ้านเรือน หรือเกิดกิจกรรมภายในพื้นที่ ซึ่งรูปแบบหรือลักษณะการตั้งถิ่นฐานขึ้นอยู่กับปัจจัยและอิทธิพลที่ทำให้เกิดความแตกต่างกันของแต่ละพื้นที่ การสร้างที่อยู่อาศัยของมนุษย์ โดยจะเลือกสร้างที่อยู่อาศัยรวมกันเป็นกลุ่ม หมู่บ้าน หรือเมือง (Nuissl, 2018, p. 3) การมีบ้านเรือนจำนวนมากพร้อมแปลงที่ดินที่สอดคล้องกัน เป็นผลจากการยึดครองและการใช้พื้นที่ที่ใช้ระยะเวลาในการอยู่อาศัยนาน (Boyden, 1972, p. 37) การตั้งถิ่นฐานทั้ง 2 รูปแบบนี้มีความแตกต่างกันทั้งขนาดและความหนาแน่นของประชากรในพื้นที่นั้น ๆ ทั้งประวัติศาสตร์ความเป็นมา นิเวศวิทยา กิจกรรมทางเศรษฐกิจ ลักษณะทางสังคม ความอุดมสมบูรณ์ของสภาพดิน น้ำ ป่าไม้ สภาพภูมิประเทศ และภูมิอากาศที่เป็นปัจจัยเพื่อเกื้อกูลต่อการดำรงชีวิต จากปัจจัยดังกล่าวจึงส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ที่สามารถนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ คนไทยจึงนิยมตั้งถิ่นฐานตามที่ราบริมแม่น้ำสำคัญ ๆ ที่ไหลผ่าน เพราะประเทศเป็นเมืองแห่งเกษตรกรรม จึงจำเป็นที่จะต้องใช้น้ำที่เป็นปัจจัยสำคัญในการเพาะปลูก การทำประมง รวมไปถึงการคมนาคมขนส่งทางน้ำ จึงส่งผลให้เกิดวิถีชีวิตความเป็นอยู่และประเพณีต่าง ๆ ที่สัมพันธ์กับแหล่งที่อยู่ ทำให้ลักษณะเด่นของการตั้งถิ่นฐานที่แสดงถึงความเป็นเมืองที่สำคัญ คือ การตั้งถิ่นฐานที่มีคนมารวมกันอย่างหนาแน่น ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละด้านทั้งอุตสาหกรรม การบริการ หรือการค้าเป็นหลัก (พนิดา จันรักษา, 2558) ดังนั้นแนวคิดที่กล่าวมาข้างต้นนำไปสู่การศึกษารูปแบบและองค์ประกอบของชุมชนเพื่อศึกษาลักษณะเฉพาะทางกายภาพของชุมชน ได้แก่ โครงข่ายคมนาคม องค์ประกอบของชุมชน และแบบแผนชุมชน

2. แนวคิดชุมชนริมน้ำ ตลาดน้ำ ตลาดชุมชนริมน้ำ

ชุมชนริมน้ำ มีลักษณะบ้านเรือนหลาย ๆ คร่าวเรือนตั้งถิ่นฐานเป็นลักษณะที่โดดเด่นของไทย โดยมีการสร้างบ้านเรือนลงบนน้ำ ด้วยการทำบ้านเรือนบนแพหรือเป็นลักษณะชุมชนสะเทินน้ำสะเทินบก ถือเป็นชุมชนที่มีการตั้งถิ่นฐานอยู่ริมฝั่งหรืออยู่ในน้ำตื้น รวมทั้งบริเวณน้ำท่วมซึ่งจะอยู่ในลักษณะบ้านเรือนไม่ยกพื้นสูง ดังนั้นสังคมไทยจึงมีวิถีชีวิตแบบทางน้ำ โดยตั้งถิ่นฐานแบบง่าย ๆ ตามแม่น้ำ ลำคลอง (สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา, 2529, น. 115) เมืองประกอบดังนี้ 1) วัด ซึ่งเป็นศูนย์รวมทางจิตใจของผู้คนชาวพุทธ หรือโรงเจ (ชาวจีน) 2) ท่าเรือร่วม ตั้งอยู่บริเวณหน้าวัดแล้วบริเวณที่เป็นท่าเรือนั้นถูกกำหนดโดยตำแหน่งที่เป็นจุดศูนย์รวมของชุมชน และ 3) ตลาดหรือเขื่อน เริ่มจากตลิ่งดิน ต่อมาทำเขื่อนไม้ (เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร, 2542, น. 15) เรือนค้าขายและตลาดพื้นถิ่น เกิดขึ้นจากการรวมตัวของชุมชนสร้างที่อยู่อาศัยริมน้ำและเมื่อมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ มีกลุ่มคนจีนที่เคลื่อนย้ายมาร่วมในฐานะพ่อค้าเรือเร่ค้าขายตามหมู่บ้านและรับซื้อข้าวเปลือกจากชาวบ้าน และบางส่วนจะเข้ามาอยู่ร่วมในชุมชน ทั้งนี้

พัฒนาการของการเกิดตลาดชุมชน ซึ่งเป็นพื้นฐานของสังคมมนุษย์ในอดีตจะมีระบบเศรษฐกิจแบบเรียบง่าย เมื่อการเปลี่ยนแปลงของสังคมทำให้มนุษย์มีพัฒนาการที่ดีขึ้น มนุษย์สามารถที่จะผลิตพืชพันธุ์ธัญญาหารได้ สิ่งของเครื่องใช้สามารถผลิตได้ในปริมาณที่มากพอและมีจำนวนมากเกินความจำเป็น จึงทำให้เกิดการนำผลผลิตส่วนนั้นมาทำการแลกเปลี่ยน (วิชชุตา เขียวเกตุ, 2559, น. 21-22) ต่อมาเมื่อการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยใหม่มีการขยายตัว เงินตราจึงมาเป็นตัวสำคัญที่ใช้ในการแลกเปลี่ยนสินค้า จึงมีความจำเป็นที่ต้องมีแหล่งศูนย์รวมในการจำหน่ายสินค้า นั่นคือ ตลาดเป็นศูนย์กลางของการคมนาคมทั้งทางน้ำและทางบก

3. แนวคิดเกี่ยวกับความสัมพันธ์ระหว่างวัฒนธรรม กิจกรรม และการใช้พื้นที่

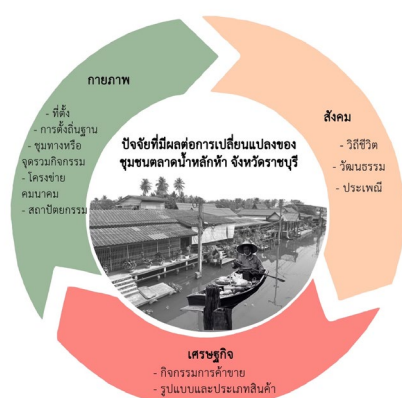
การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมที่เกิดขึ้นในด้านต่าง ๆ ที่เกิดจากมนุษย์ประดิษฐ์ขึ้น และที่สำคัญคือทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงของค่านิยมจากสภาพและบทบาท เช่น ชายเป็นใหญ่มาเป็นหญิง และชายเท่าเทียมกัน ค่านิยมในการเลือกคู่ เป็นต้น (สุริชัย หวันแก้ว, 2540, น. 156-157) การเปลี่ยนแปลงอาจเกิดขึ้น ทั้งโดยอัตโนมัติหรือจากการวางแผน การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมเป็นการเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตหรือจารีต กฎหมาย ศาสนา สิ่งทีประดิษฐ์และวัตถุอื่น ๆ ในวิถีชีวิตของประชาชนโดยเฉพาะอย่างยิ่งค่านิยม จึงอาจกล่าวได้ว่าพื้นฐานของการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมขึ้นอยู่กับการเปลี่ยนแปลงทัศนคติและพฤติกรรมของปัจเจกบุคคลซึ่งเป็นสมาชิกของสังคมนั้น ๆ การเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมส่วนมากเกิดจากการประดิษฐ์และการแพร่กระจาย การเปลี่ยนแปลงทางด้านค่านิยม บรรทัดฐานและระบบสัญลักษณ์ต่าง ๆ ในสังคมนั้น ๆ (สุริชัย หวันแก้ว, 2547, น. 157-158) ระบบกิจกรรมถูกถ่ายทอดโดยตรงจากวิถีชีวิตและรากฐานทางวัฒนธรรม และมีความสำคัญต่อการวางแผนและออกแบบทางสังคมในระดับพื้นฐานที่มีความแตกต่างกันออกไปตามแต่ละพื้นที่ และระบบที่ตั้ง หรือการใช้พื้นที่ เป็นการผสมผสานกันของพฤติกรรม (Behavior) และบทบาทพื้นที่ ที่ตั้งเป็นสภาพแวดล้อมกับระบบของกิจกรรมที่ต่อเนื่อง ซึ่งสภาพแวดล้อมและกิจกรรมถูกเชื่อมโยงด้วยกฎเกณฑ์ (Rules) ต่าง ๆ เพื่อทำให้เกิดที่ตั้งที่เหมาะสม ทั้งนี้ที่ตั้งของคนมีขอบเขตและเกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม เวลา และคุณภาพของที่ตั้งเปลี่ยนแปลงไปตามการรวมตัวกันของสังคม และเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรมหนึ่งหรือกลุ่มในวัฒนธรรมนั้น ๆ (Rapoport, 1977, p. 479-480)

การศึกษาแนวคิดและทฤษฎี และงานวิจัยต่าง ๆ ที่เกี่ยวข้องกับการศึกษาการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า จังหวัดราชบุรี ผู้วิจัยได้นำมากำหนดปัจจัยในการศึกษาจากการทบทวนวรรณกรรม แนวคิดและทฤษฎี ซึ่งได้ทำการประยุกต์องค์ความรู้ทั้งหมด นำมาสู่กรอบแนวคิดการวิจัย (ดังภาพที่ 2) ดังนี้

1) ลักษณะทางกายภาพ ซึ่งพิจารณาจากที่ตั้ง ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ชุมทางหรือจุดรวมกิจกรรม โครงข่ายคมนาคมขนส่งที่เชื่อมต่อกับพื้นที่อื่น ๆ การใช้พื้นที่ ลักษณะอาคารบ้านเรือน นำไปสู่องค์ประกอบของชุมชน เพื่อศึกษาลักษณะทางกายภาพที่เกิดความเฉพาะตัวของชุมชน

2) ลักษณะทางเศรษฐกิจ พิจารณาจากกิจกรรมที่เกิดขึ้นภายในชุมชน รวมถึงรูปแบบและประเภทการค้าขายในชุมชน

3) ลักษณะทางสังคม เป็นการบ่งบอกลักษณะระบบการใช้ชีวิตของมนุษย์ที่เกี่ยวข้องกับวัฒนธรรม ประเพณี และสังคม ซึ่งเป็นสิ่งที่สะท้อนให้เห็นลักษณะเด่นของชุมชน

ภาพที่ 2 กรอบแนวคิดการวิจัย

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

วิธีการวิจัย เครื่องมือในการวิจัย และระเบียบวิธีวิจัย

การวิจัยครั้งนี้เป็นการวิจัยเชิงพรรณนา (Descriptive Research) โดยศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในแต่ละช่วงเวลาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เพื่อพิจารณาปัจจัยที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า โดยมีเครื่องมือที่ใช้ในการวิจัย คือ การสำรวจและการสัมภาษณ์ เป็นเครื่องมือในการเก็บข้อมูล โดยผู้วิจัยได้จัดทำแผนที่ประกอบการสำรวจ (Survey mapping) โดยทำการสำรวจสภาพทั่วไปของชุมชน เช่น ลักษณะภูมิประเทศ ขอบเขตของชุมชน การใช้ประโยชน์ที่ดิน การใช้ประโยชน์อาคาร สภาพอาคาร เส้นทางคมนาคมขนส่ง เส้นทางน้ำ กลุ่มอาคาร เป็นต้น ที่สะท้อนบริบทของชุมชนทั้งด้านประวัติศาสตร์ กายภาพ สังคม และเศรษฐกิจที่สามารถสังเกตเห็นได้ด้วยตา และวิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึก และสร้างแบบสัมภาษณ์ขึ้นเพื่อใช้เป็นเครื่องมือในการศึกษาร่วมกับเครื่องมือแบบสำรวจความคิดเห็นเพื่อให้ข้อมูลมีความครบถ้วนในเชิงรายละเอียด ความสำคัญด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคมของชุมชน การสัมภาษณ์ถูกแบ่งออกเป็น 2 กลุ่ม คือ 1) กลุ่มบุคคลทั่วไป ผู้วิจัยใช้วิธีการคัดเลือกกลุ่มตัวอย่างแบบเจาะจง (Purposive sampling) ตามเกณฑ์ของผู้วิจัยแบ่งเป็น (1) บุคคลที่พักอาศัยหรือผู้ประกอบการค้าในตลาด หรือผู้มีส่วนได้ส่วนเสียในชุมชน และ (2) บุคคลภายนอกที่เข้ามาเยือน หรือผู้อาศัยอยู่โดยรอบชุมชน หรือเข้ามาทำงาน หรือนักท่องเที่ยว 2) กลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน ผู้ให้ข้อมูลกลุ่มบุคคลสำคัญของชุมชน โดยมีเกณฑ์การคัดเลือก ได้แก่ ปราชญ์ท้องถิ่น ผู้นำชุมชน ตัวแทนผู้นำทางศาสนา หรือกลุ่มคนที่เคยประกอบอาชีพดั้งเดิมในชุมชน มีอายุ 60 ปีขึ้นไป หรือเป็นบุคคลที่ทราบเรื่องราวประวัติศาสตร์ความเป็นมาของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชน

ผลการศึกษา

ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการเปลี่ยนแปลงการตั้งถิ่นฐานอย่างเห็นได้ชัดจนแสดงถึงพัฒนาการของชุมชนและการเปลี่ยนแปลงทั้งด้านกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นพื้นที่ที่มีการตั้งถิ่นฐานอันยาวนานตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ ถือเป็นยุคแห่งการรับนวัตกรรมตะวันตกส่งผลให้มีการเปลี่ยนแปลงเมืองและความรุ่งเรืองทางการค้าขายและการตั้งถิ่นฐานริมน้ำ ทั้งนี้ยังเกิดการพัฒนาด้านเศรษฐกิจจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง เมื่อ พ.ศ.2398 ส่งผลให้การชุดคลอง “ดำเนินสะดวก” พ.ศ.2409 เพื่อการค้าขายและการตั้งถิ่นฐานริมน้ำทำให้ความเฟื่องฟูเป็นอย่างมาก

และในปัจจุบันกิจกรรมการค้าขายชบเซาจากการขยายตัวของเมืองและการพัฒนาเมืองตามนโยบายต่าง ๆ ทั้งการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบก การพัฒนาย่านการค้า เป็นต้น โดยเกณฑ์การแบ่งยุคพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าอ้างอิงจากเหตุการณ์สำคัญที่เกิดขึ้น สามารถแบ่งออกเป็น 3 ช่วง คือ ช่วงที่ 1 ยุคเริ่มต้นของการตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า (ประมาณ พ.ศ.2404 - พ.ศ. 2480) พิจารณาจากนโยบายการขุดคลองดำเนินสะดวกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์หลังการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง ทำให้เกิดการตั้งถิ่นฐานและการพัฒนาสาธารณูปการภายในชุมชน ช่วงที่ 2 ยุครุ่งเรืองทางการค้าของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า (ประมาณ พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2540) เป็นช่วงเวลาที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการขยายตัวทางเศรษฐกิจมากที่สุด และช่วงที่ 3 ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า (ประมาณ พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2566) เป็นช่วงเวลาที่เมืองมีการเปลี่ยนแปลงเข้าสู่ยุคสมัยใหม่จนถึงปัจจุบัน โดยมีรายละเอียดดังนี้

1. ช่วงที่ 1 ยุคเริ่มต้น (ประมาณ พ.ศ. 2404 - พ.ศ. 2480)

ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการตั้งถิ่นฐานมาตั้งแต่สมัยกรุงรัตนโกสินทร์ โดยเริ่มมีการตั้งถิ่นฐานจากนโยบายการขุดคลอง “ดำเนินสะดวก” เมื่อปี พ.ศ. 2409 ส่งผลให้เกิดการตั้งถิ่นฐานที่อาศัยเส้นทางน้ำเป็นหลักเริ่มต้นจากการประกอบอาชีพเกษตรกรรมซึ่งใช้เรือในการขนส่งสินค้าเข้าแม่น้ำสายหลัก “แม่น้ำท่าจีน” สู่มืองหลวง ต่อมาเมื่อมีการตั้งถิ่นฐานมากขึ้นทำให้เกิดการประกอบกิจกรรมการค้าจากการขนส่งสินค้าจะต้องผ่านบริเวณชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเพื่อล่องเข้าสู่ย่านการค้าสำคัญ ทำให้เริ่มมีพ่อค้าแม่ค้าเชื้อสายจีนเข้ามาจับจองพื้นที่และใช้พื้นที่บริเวณชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นแหล่งการค้าขายและเป็นแหล่งที่อยู่อาศัย เนื่องจากการทำเกษตรกรรมในพื้นที่โดยรอบเดิมทำให้สินค้าทางการเกษตรถูกนำมาค้าขายบริเวณชุมชนตลาดน้ำหลักห้าซึ่งสินค้าทางการเกษตรมากขึ้นจนเป็นแรงดึงดูดให้พ่อค้าคนกลางเข้ามาค้าขายในชุมชนส่งผลให้มีท่าเรือเพื่อการขนส่งสินค้าทางการเกษตร ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเริ่มมีบทบาททางการค้ามากขึ้นประกอบกับการอพยพของกลุ่มคนเชื้อสายจีนเข้ามาตั้งถิ่นฐานจำนวนมาก ทำให้การขยายตัวของชุมชนเกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ในช่วงเวลานี้ที่มีกลุ่มคนอพยพเข้ามาอาศัยภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ทั้งบรรดาชาวจีนและชาวยุวนจะมีการอาศัยรวมกลุ่มแบบเกาะกลุ่มและพึ่งพาซึ่งกันและกันซึ่งใช้ภาษาถิ่นของกลุ่มเป็นหลัก กลุ่มชาวจีนที่เข้ามาตั้งรกรากกลุ่มแรกคือชาวจีนแต้จิ๋วได้เข้ามาตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนขึ้นเป็นกลุ่มแรกจากการเป็นผู้รับจ้างขุดคลองประกอบกับบางส่วนได้แต่งงานกับคนไทยในพื้นที่และได้ร่วมสร้าง “วัดปราสาทสิทธิ์ (หลักห้า)” ถือเป็นวัดที่เก่าแก่แห่งหนึ่งเมื่อ พ.ศ.2411

1.1 ลักษณะทางกายภาพในยุคเริ่มต้น

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีสภาพภูมิประเทศเป็นที่ราบลุ่มทำให้มีความสมบูรณ์เหมาะแก่การตั้งถิ่นฐาน อีกทั้งจากการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางน้ำทำให้สะดวกต่อการเดินทางจึงเป็นพื้นที่ที่อยู่ติดริมคลองดำเนินสะดวกแม้จะเป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายรองแต่เป็นเส้นทางที่เชื่อมกับเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายหลักอย่างแม่น้ำท่าจีน โดยในยุคเริ่มต้นชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีลักษณะการตั้งถิ่นฐานแบบเกาะตัวตามริมน้ำ (River Linear Settlements) ซึ่งส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองทั้งสองฝั่งคลอง การขุดคลองดำเนินสะดวกทำให้การขยายตัวของชุมชนตามริมน้ำเพิ่มมากขึ้น วิธีการดำเนินชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจึงมีความผูกพันกับสายน้ำ ทั้งนี้การเกิดขึ้นของการตั้งถิ่นฐานที่มีคนมารวมกันอย่างหนาแน่น ทำให้เกิดกิจกรรมทางเศรษฐกิจในแต่ละด้านทั้งอุตสาหกรรม การบริการหรือการค้าเป็นหลัก (พนิดา จันรักษา, 2558) อีกทั้งยังทำให้เกิดความเชื่อ ประเพณี

ภาษา รูปแบบกิจกรรมทั้งการค้าและการบริการ โดยเฉพาะศาสนสถานและสถาบันครอบครัวที่มีอิทธิพลอย่างมากกับสมาชิกในสังคมหรือชุมชน ซึ่งชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุคเริ่มต้นมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มคนหลายกลุ่มประกอบด้วยความเชื่อของกลุ่มคนอาศัยเดิมทำให้เกิดศาสนสถานเพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์กลางชุมชนที่ยังคงดำรงอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ วัด โบสถ์ และศาลเจ้า ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นพื้นที่ที่มีความหลากหลายทางศาสนาและวัฒนธรรม

- ลักษณะกิจกรรมและการใช้พื้นที่ การใช้ประโยชน์พื้นที่และอาคารของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุคเริ่มต้นยังไม่มี ความหลากหลายมากนัก โดยกิจกรรมส่วนใหญ่กระจุกตัวอยู่บริเวณริมคลองดำเนินสะดวกซึ่งเป็นการใช้ประโยชน์แบบผสมทั้งเชิงที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรม แต่เมื่อเริ่มมีการอพยพเข้ามาของกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าชาวจีน ชาวนวน รวมถึงชาวไทยที่อพยพเข้ามาในชุมชนจำนวนมาก เพื่อต้องการหาที่อยู่อาศัยและมีความต้องการทางานทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเริ่มมีความหนาแน่นและมีการใช้ประโยชน์ทั้งที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมเพิ่มขึ้น ทั้งนี้ในยุคเริ่มต้นกิจกรรมที่มีความรุ่งเรืองคือกิจกรรมการค้าขายบริเวณริมน้ำ พื้นที่กิจกรรมส่วนใหญ่จึงกระจุกตัวอยู่ริมคลองดำเนินสะดวกทั้งสองฝั่งคลอง ประกอบกับการอพยพเข้ามาของคนหลากหลายกลุ่มทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีจุดศูนย์กลางชุมชนที่เป็นที่พึ่งทางจิตใจ ได้แก่ วัด โบสถ์ และศาลเจ้า ไว้เป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนาต่าง ๆ ของแต่ละกลุ่มเชื้อชาติ

- โครงข่ายคมนาคม ในยุคเริ่มต้นมีเพียงการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำเท่านั้น จึงทำให้การดำรงชีวิตของคนในชุมชนสัญจรด้วยเส้นทางน้ำเป็นหลัก เพราะในยุคเริ่มต้นนั้นการคมนาคมขนส่งทางน้ำถือเป็น การสัญจรที่สะดวกสบายมากที่สุด เส้นทางหลักของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าคือคลองดำเนินสะดวก ยานพาหนะที่ใช้ในการเดินทางในบริเวณคลองดำเนินสะดวกเป็นเรือขนาดกลางที่ใช้สำหรับการขนส่งสินค้าทางการเกษตร และเรือขนาดเล็ก สำหรับการสัญจรและการบริการเรือเมล์ ส่วนใหญ่จะเป็นเรือพาย เรือแจว หรือเรือประทุนเพื่อความสะดวกต่อการค้า และการเดินทางไปพื้นที่อื่น ๆ

- สถาปัตยกรรม อาคารในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจะมีการวางตัวของอาคารเป็นกลุ่มเช่นเดียวกับลักษณะการตั้งถิ่นฐาน โดยยุคเริ่มต้นอาคารที่สร้างของพ่อค้าแม่ค้าจะอาศัยอยู่อย่างถาวรโดยอาศัยการสร้างเป็นอาคารเรือนแถวไม้ที่อาจจะไม่ได้มีความมั่นคงมากนักเนื่องจากในยุคเริ่มต้นยังไม่มีวัสดุในการก่อสร้างที่เป็นเครื่องจักร อย่างในปัจจุบันแต่เป็นการสร้างจากแรงคน หลังจากชุมชนเกิดการขยายตัวเริ่มปลูกที่อยู่อาศัยต่อ ๆ กันเพิ่มขึ้น ลักษณะของบ้านในยุคเริ่มต้นภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจะมีลักษณะบ้านที่คล้ายคลึงกัน โดยมีลักษณะผสมผสานระหว่างบ้านของคนไทยกับบ้านของชาวจีน ซึ่งมีลักษณะเป็นบ้านไม้ทั้งหลังตัวอาคารยกสูงมีใต้ถุนเนื่องจากช่วงแรกจะอาศัยอยู่ตามริมน้ำ ตัวหลังคามุงด้วยฟาง อาคารส่วนใหญ่จะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมน้ำเพื่อให้มีความสะดวกในการเดินทางและเกิดการค้าขายแลกเปลี่ยนสินค้ากันโดยอาศัยลำคลองเป็นพื้นที่ในการทำกิจกรรม

1.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุคเริ่มต้น

- รูปแบบกิจกรรมการค้าขาย ในยุคเริ่มต้นกิจกรรมที่นอกเหนือจากการอยู่อาศัยยังมีกิจกรรมการค้าขาย ประกอบกับพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้รับอิทธิพลจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงทำให้ยกเลิกการผูกขาดการค้ากับต่างประเทศส่งผลให้การค้าขายในประเทศมีความรุ่งเรืองมากในยุคนั้น รวมทั้งเปิดโอกาสให้ชาวจีนเข้ามาค้าขายในประเทศไทยมากขึ้นส่งผลให้ชาวจีนเข้ามาค้าขายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจนกลายเป็นศูนย์กลางแหล่งการค้า

ที่สำคัญของย่านนั้น ดังนั้นการค้าขายของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุคเริ่มต้นเป็นการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้า การเกษตรเป็นหลัก และกลายเป็นศูนย์กลางการกระจายและค้าขายสินค้าที่สำคัญของคลองดำเนินสะดวกในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์แห่งหนึ่ง

- ประเภทสินค้าและบริการ ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นพื้นที่ที่อุดมสมบูรณ์ทำให้เป็นย่านสำคัญในการทำเกษตรกรรม สินค้าที่ค้าขายภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจึงเป็นสินค้าทางการเกษตรเป็นหลัก โดยจะมีชาวจีนนำสินค้าอื่น ๆ มาค้าขาย เช่น ไม้ เครื่องเทศ ข้าว พริกไทย ฯลฯ ดังนั้นการค้าขายบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกจึงมีความหลากหลายของสินค้านานาชนิด รวมถึงมีร้านค้า เช่น ร้านขายผลไม้ ร้านขายอุปกรณ์เครื่องมือต่าง ๆ ร้านขายยาแผนจีนโบราณ ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีงานฝีมือต่าง ๆ เปิดให้บริการ เช่น ร้านตีเหล็ก ร้านปรีนภาพ ฯลฯ

1.3 ลักษณะทางสังคมในยุคเริ่มต้น

- ลักษณะวิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม เนื่องจากชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการอพยพเข้ามาของกลุ่มชาวจีนญวน และชาวไทยเข้ามายังพื้นที่ชุมชน จึงทำให้เกิดความหลากหลายทางเชื้อชาติ ที่ต้องการแสวงหาผลประโยชน์ที่จะเกิดขึ้นจากการค้าขายทั้งการได้มาซึ่งกำไรและการจับจองพื้นที่ตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ การอยู่อาศัยจึงมีลักษณะอาคารเรือนแถวไม่เป็นแบบเกาะกลุ่มกันตามเชื้อชาติเดียวกัน ทำให้ความสัมพันธ์ของคนในชุมชนมีความเกื้อกูลซึ่งกันและกัน มีความสนิทสนมและพึ่งพาซึ่งกันและกันเปรียบเสมือนญาติ ทำให้สามารถช่วยเหลือซึ่งกันและกัน ซึ่งภาษาที่ใช้ในการสื่อสารภายในกลุ่มส่วนใหญ่จะเป็นภาษาจีน ทั้งนี้ภายในชุมชนจะนิยมแต่งงานกับผู้หญิงไทย สาเหตุมาจากการอพยพเข้ามาในพื้นที่ของผู้ขายชาวจีนเพื่อค้าขาย ทำให้ในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีทั้งคนจีนแท้และคนไทยเชื้อสายจีนอาศัยอยู่เป็นจำนวนมาก

- ลักษณะประเพณีและวัฒนธรรม ในยุคเริ่มต้นบริเวณชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีประเพณี วัฒนธรรม และความเชื่อที่มีความสำคัญ ได้แก่ วัดปราสาทสิทธิ์ หรือวัดหลักห้า ที่เป็นศาสนสถานที่เป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวไทยที่อาศัยอยู่ในละแวกนั้นเดิม ทั้งนี้ถึงแม้ว่าจะไม่มีศาสนสถานของเชื้อชาติอื่นที่เป็นรูปธรรมแต่เนื่องจากยุคเริ่มต้นอยู่ในสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความร่วมสมัย ทำให้ศาสนสถานของชาวไทยได้รวมความเชื่อที่หลากหลายในพื้นที่ไว้โดยการสร้างศาลเจ้าไว้ในบริเวณเดียวกัน ทั้งนี้ด้วยยุคเริ่มต้นที่มีชาวจีนอยู่ในพื้นที่จำนวนมากทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้รับอิทธิพลของศิลปะ วัฒนธรรม และประเพณีของชาวจีนที่แสดงออกในรูปแบบของสถาปัตยกรรม ลักษณะอาชีพ อาหาร รวมถึงความเชื่อต่าง ๆ ที่ส่งผลต่อวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำหลักห้า

2. ช่วงที่ 2 ยุครุ่งเรืองทางการค้า (ประมาณ พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2540)

ในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) เป็นช่วงที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีบทบาทด้านการค้ามากที่สุด เนื่องจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในพื้นที่ชุมชน สนธิสัญญาดังกล่าวเป็นสัญญาที่ว่าด้วยเรื่อง การอนุญาตให้ชาวต่างชาติเข้ามาทำการค้าได้เสรี ในช่วงเวลานั้นชุมชนตลาดน้ำหลักห้ากลายเป็นศูนย์กลางแห่งการค้าขาย และแลกเปลี่ยนสินค้าอุปโภคบริโภค (กรมส่งเสริมการปกครองส่วนท้องถิ่น, 2564) ทำให้กิจกรรมการค้าเติบโตอย่างรวดเร็ว พื้นที่ทั้งสองฝั่งคลองดำเนินสะดวกเต็มไปด้วยเรือสินค้าชนิดต่าง ๆ เรียงรายกันตลอดทั้งลำคลอง โดยมีทั้งเรือพายที่ขายสินค้าบริโภค เรือแจว หรือเรือประทุนที่ขนส่งสินค้าประเภทอุปโภคที่ร่อนถ่ายสินค้า นอกจากนี้ได้มีการพัฒนาคมนาคมทางน้ำเพิ่ม เพื่อสร้างความสะดวกและความเจริญทำให้เมืองเกิดการขยายตัว โดยการพัฒนาที่ส่งผลต่อชุมชนตลาดน้ำหลักห้านอกจากการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงที่ทำให้การค้าขายดีขึ้นแล้วนั้นยังเกิดจากการ

ชุดลอกคลองสายย่อย ได้แก่ คลองอ้อมใหญ่ คลองบัวงาม คลองย่านซื่อ ฯลฯ ที่ทำให้เกิดการขยายตัวจากบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกมายังพื้นที่ด้านในมากขึ้น ชาวจีนที่ได้แต่งงานกับชาวไทยมีความต้องการหางานทำเพื่อสร้างฐานะทางการเงินให้ดีขึ้นจึงย้ายเข้ามายังบริเวณนี้ ทำให้การประกอบอาชีพมีมากขึ้น ทั้งการค้าขายที่เกี่ยวกับงานฝีมือเพิ่มขึ้น เช่น การขายโรงพิมพ์ โรงงานปั้นหินทราย ฯลฯ ซึ่งการทำกิจกรรมต่าง ๆ ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม ดังนี้

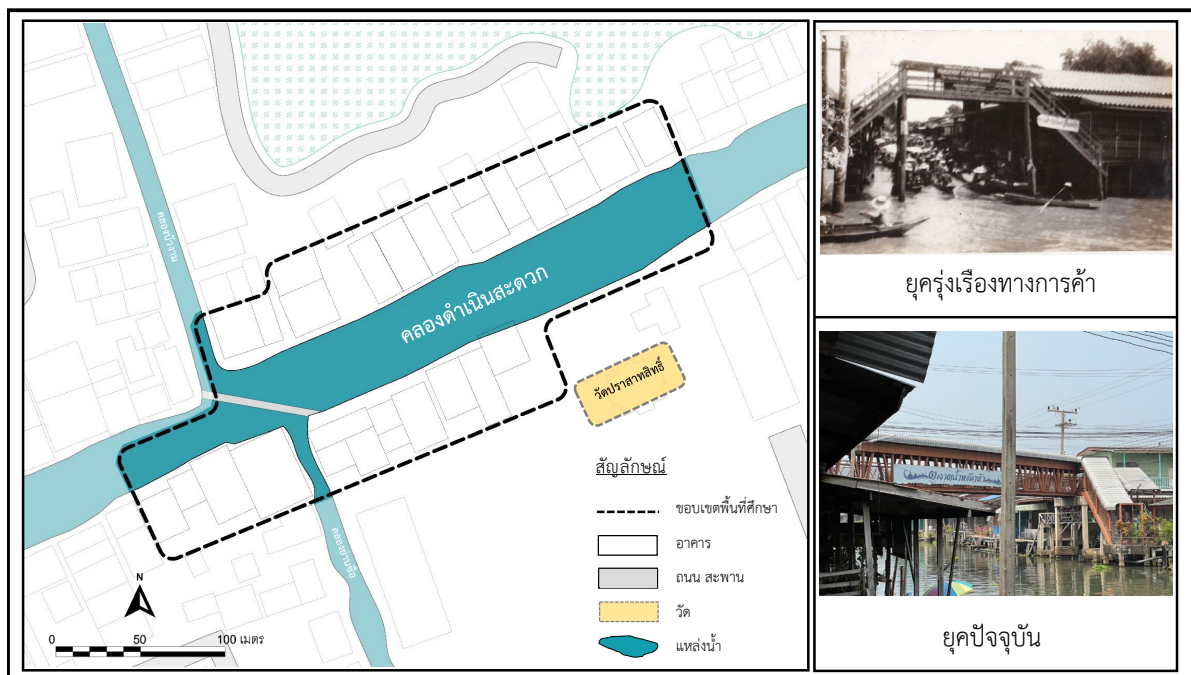
2.1 ลักษณะทางกายภาพในยุครุ่งเรืองทางการค้า

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากชุมชนเริ่มมีการขยายตัวอย่างเร็วเป็นผลมาจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางน้ำที่เชื่อมต่อชุมชนตลาดน้ำหลักห้าฝั่งใต้ไปยังฝั่งเหนือ ประกอบกับการชุดลอกสายย่อย ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนหน้าที่จากเดิมการตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวอยู่ริมคลองดำเนินสะดวกที่เป็นคลองสายหลักของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า แต่รูปแบบการตั้งถิ่นฐานยังคงเกาะตัวตามริมน้ำ (River Linear Settlements) แต่ขยายไปตั้งถิ่นฐานตามคลองสายย่อยมากขึ้น ทั้งนี้เพื่อรองรับการเติบโต การขยายตัวทางเศรษฐกิจ และการเพิ่มขึ้นของจำนวนคนในพื้นที่และคนที่ต้องการอพยพเข้ามาเพิ่มเติม ช่วงเวลานี้จึงมีการเปลี่ยนแปลงทางกายภาพไม่ชัดเจนมากนัก

- ลักษณะกิจกรรมและการใช้พื้นที่ การใช้พื้นที่ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุครุ่งเรืองทางการค้าค่อนข้างมีความหลากหลายกว่ายุคเริ่มต้น เนื่องจากการอพยพเข้ามาของผู้คนที่ต้องการจับจองที่อยู่อาศัยมากขึ้นทำให้การทำกิจกรรมต่าง ๆ โดยการใช้ประโยชน์อาคารส่วนใหญ่ยังคงเป็นการใช้ประโยชน์เพื่ออยู่อาศัยและพาณิชยกรรม และเริ่มมีอาคารที่อยู่อาศัยและพาณิชยกรรมเพิ่มมากขึ้นตามเส้นทางคมนาคมทางน้ำสายย่อย โดยมีร้านค้าและเรือพายค้าขายสินค้าได้หลายเส้นทางมากขึ้น กิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงกระจุกตัวอยู่บริเวณริมสองฝั่งคลองดำเนินสะดวกเริ่มขยายตัวยังพื้นที่คลองสายย่อยฝั่งเหนือของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าและอยู่อาศัยหนาแน่นขึ้น ทั้งนี้ภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้ายังมีศาสนสถานเพิ่มขึ้น ได้แก่ ศาลเจ้า โบสถ์ และวัดที่ดำรงอยู่ตั้งแต่สมัยยุคเริ่มต้น สะท้อนให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีความหลากหลายทางเชื้อชาติ และศาสนาที่ยังดำรงไว้กระจายไปตามพื้นที่ต่าง ๆ ในชุมชน

- โครงข่ายคมนาคม ลักษณะการเดินทางในยุครุ่งเรืองทางการค้ายังคงไม่แตกต่างจากยุคเริ่มต้นมากนัก เนื่องจากคลองดำเนินสะดวกยังเป็นเส้นทางสัญจรหลัก เพราะยังเป็นเส้นทางที่สามารถเดินทางได้สะดวกกว่าเส้นทางคมนาคมทางบกที่ยังเข้ามาไม่ถึงชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ทั้งนี้ยังมีการพัฒนาระบบขนส่งสาธารณะ หรือเรือเมล์ขึ้น ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจึงเป็นแรงดึงดูดคนให้อพยพเข้ามาในพื้นที่มากขึ้น บริการเรือเมล์จึงได้รับความนิยมอย่างมาก ในยุคนั้น อีกทั้งยังมีการพัฒนาเส้นทางข้ามจากชุมชนฝั่งใต้ไปยังชุมชนฝั่งเหนือ เพื่อความสะดวกในการเดินทางและดึงดูดคนในชุมชนให้กระจายการตั้งถิ่นฐานและขยายพื้นที่ทางเศรษฐกิจอีกด้วย (ภาพที่ 3) จึงสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุครุ่งเรืองยังคงสัญจรในรูปแบบเดิมเป็นหลัก

- สถาปัตยกรรม ในยุครุ่งเรืองทางการค้ามีการปรับเปลี่ยนลักษณะของอาคารที่แตกต่างจากยุคเริ่มต้นค่อนข้างมาก เนื่องจากความสะดวกในการขนถ่ายสินค้าโดยการสร้างท่าเรือ หรือทำน่าน้ำหน้าอาคารเรือนแถวไม้ยาวจรดกัน ทั้งนี้จากการสร้างเส้นทางเชื่อมต่อระหว่างชุมชนตลาดน้ำหลักห้าฝั่งใต้ไปยังฝั่งเหนือทำให้อาคารเรือนแถวไม้ถูกสร้างและปรับปรุงสำหรับการพาณิชยกรรมมากขึ้น อีกหนึ่งสิ่งที่มีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคเริ่มต้นคือรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่ได้รับอิทธิพลมาจากจีนทำให้ช่วงนี้มีการตกแต่งลวดลายประตู ป้ายตกแต่งร้านค้าที่มีเอกลักษณ์

ภาพที่ 3 พัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของการสัญจรภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้า

ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

2.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุครุ่งเรืองทางการค้า

- รูปแบบกิจกรรมการค้าขาย เป็นยุคที่การค้าขายมีความรุ่งเรืองมากกว่าในยุคเริ่มต้นโดยกิจกรรมส่วนใหญ่ยังคงเป็นการค้าขายที่มีการกระจายการเติบโตเพิ่มขึ้น เนื่องจากชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีทำเลที่ตั้งที่อยู่ติดริมคลองดำเนินสะดวกที่เป็นเส้นทางการค้าที่สำคัญ ส่งผลให้เพิ่มศักยภาพการค้าของชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามากขึ้น นอกจากนี้ยังมีปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการค้าขายในประเทศไทยคือการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงในสมัยพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว (รัชกาลที่ 4) จึงส่งผลให้สามารถค้าขายได้เสรีมีโอกาสดำเนินการค้าทางเศรษฐกิจขึ้นและเติบโตอย่างรวดเร็วอีกด้วย อีกทั้งชุมชนตลาดน้ำหลักห้าที่มีศักยภาพด้านการเกษตรกรรมทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นศูนย์กลางการกระจายสินค้าทางการเกษตรที่สำคัญของชาวจีนและชาวไทย สำหรับทำขึ้นลงสินค้าหลากหลายประเภทจะขึ้นลงบริเวณหน้าอาคารเรือนแถวไม้ฝั่งใต้ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าโดยคลองดำเนินสะดวกจึงมีความหนาแน่นไปด้วยเรือขายสินค้า และเรือขนส่งสินค้าชนิดต่าง ๆ ทั้งเรือพาย เรือแจว หรือเรือประทุนเข้ามาค้าขายกันอย่างคึกคัก

- ประเภทสินค้าและบริการ ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในยุครุ่งเรืองยังคงเป็นแหล่งขนส่งสินค้าทางน้ำที่มีความสำคัญเหมือนในยุคเริ่มต้น สินค้าที่ทำการค้าขายยังคงเป็นสินค้าทางการเกษตร เช่น ข้าว ผัก ผลไม้ สมุนไพรของป่า ฯลฯ ซึ่งจะกระจุกตัวอยู่บริเวณริมสองฝั่งคลองดำเนินสะดวก สินค้าส่วนใหญ่ที่หาซื้อได้ภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีทั้งเครื่องอุปโภคและบริโภค ได้แก่ อาหารแห้ง อาหารสด อุปกรณ์เพื่อการเกษตร เครื่องมือต่าง ๆ เช่น เครื่องมือทำจากเหล็ก โดยเป็นสินค้าที่สามารถหาซื้อได้ทั้งค้าปลีกและค้าส่ง ทั้งนี้ในยุครุ่งเรืองทางการค้าขายแล้วยังมีร้านที่ให้บริการ เช่น ร้านตัดผม ร้านตัดเสื้อ ร้านพิมพ์กระดาษ ฯลฯ อีกด้วย

2.3 ลักษณะทางสังคมในยุครุ่งเรืองทางการค้า

- ลักษณะวิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม การดำรงชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุคก่อนไม่มากนัก เนื่องจากส่วนใหญ่ยังคงมีปฏิสัมพันธ์รวมตัวกันเป็นกลุ่มบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกเสมือนยุคก่อนถึงแม้ว่าจะมีการตั้งถิ่นฐานที่กระจายออกไปยังคลองสายย่อยมากขึ้น กิจกรรมส่วนใหญ่ที่เกิดขึ้นบริเวณริมคลองดำเนินสะดวกยังคงอยู่ริมน้ำแต่เริ่มมีปฏิสัมพันธ์พบปะพูดคุยกันภายในชุมชนมากขึ้น เนื่องจากบริเวณชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการค้าที่เพิ่มขึ้นทำให้ย่านการค้ามีแหล่งพบปะสังสรรค์ระหว่างพ่อค้าแม่ค้าและลูกค้าเอง เช่น ร้านน้ำชาแบบจีนโบราณ ฯลฯ จึงทำให้เป็นสถานที่รวมกลุ่มกันภายในชุมชน

- ลักษณะประเพณีและวัฒนธรรม ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในช่วงรุ่งเรืองทางการค้ายังคงมีการอพยพของกลุ่มชาวจีนเข้ามามากขึ้นเรื่อย ๆ จึงมีวัฒนธรรมของชาวจีนที่ได้สืบทอดไว้รุ่นสู่รุ่นตั้งแต่ยุคเริ่มต้น โดยในยุคนี้มีการสร้างศาลเจ้า และโบสถ์ ซึ่งเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจและเป็นศูนย์รวมของประเพณีและวัฒนธรรมที่หลากหลาย รวมถึงความเชื่อที่ได้รับอิทธิพลมาจากหลากหลายเชื้อชาติ ทั้งนี้เมื่อมีคนหลังไหลเพิ่มขึ้นของผู้คนเข้ามาอยู่อาศัยกันอย่างหนาแน่น ส่งผลให้เกิดการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรม ศาสนา โดยเฉพาะบริเวณโบสถ์แม่พระสายประคำหลักห้า เป็นบริเวณที่ชาวคริสต์ชนชาวญวน ที่อพยพมาจากประเทศเวียดนาม และศาลเจ้าแม่ช่วงเชียงต้วเป็นบริเวณที่ชาวจีนได้ก่อสร้างเมื่อ พ.ศ.2501 แสดงให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นเสมือนจุดศูนย์รวมความหลากหลายทางวัฒนธรรมที่สามารถอยู่ร่วมกันได้

3. ช่วงที่ 3 ยุคปัจจุบันของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า (ประมาณ พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2566)

ในยุคนี้เกิดการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนส่งทางบกเพิ่มขึ้นอย่างเห็นได้ชัดจนที่เป็นปัจจัยสำคัญที่ส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้า โดยเฉพาะในด้านของเศรษฐกิจคือการขนส่งสินค้าไปยังสถานที่อื่น ๆ ล้วนเปลี่ยนไปเป็นการขนส่งทางบก ส่งผลให้การขนส่งสินค้าภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าน้อยจึงลดลงและหายไป ในที่สุด อีกทั้งการค้าขายยังซบเซาลง หากแต่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ายังมีมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าเหลืออยู่ ทั้งรูปแบบสถาปัตยกรรม ศาสนสถานที่ยึดเหนี่ยวความเชื่อของผู้คนในอดีต ความหลากหลายของเชื้อชาติ ประเพณี วัฒนธรรม รวมถึงวิถีชีวิตของคนในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าบางส่วนยังคงดำรงไว้ดังเดิม ดังนั้นชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจึงเป็นพื้นที่บริเวณตลาดเก่าที่มีความสำคัญแห่งหนึ่งของจังหวัดราชบุรี จึงมีหน่วยงานต่าง ๆ รวมถึงผู้คนในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าที่ให้ความร่วมมือในการฟื้นฟูชุมชนให้กลับมาคึกคักอีกครั้ง โดยชุมชนตลาดน้ำหลักห้ากลายเป็นพื้นที่ท่องเที่ยวเชิงชุมชนนวัตวิถี ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในปัจจุบันเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตเป็นอย่างมาก ทั้งทางกายภาพ เศรษฐกิจ และสังคม โดยมีรายละเอียดดังนี้

3.1 ลักษณะทางกายภาพในยุคปัจจุบัน

- ลักษณะการตั้งถิ่นฐาน เนื่องจากมีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมทางบก การตัดถนนต่าง ๆ ส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานของชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการเปลี่ยนแปลงไปจากยุครุ่งเรืองทางการค้า โดยรูปแบบการตั้งถิ่นฐานภายในชุมชนบางส่วนอพยพตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามเส้นถนน (Linear Settlement) เนื่องจากพื้นที่ที่มีอยู่อย่างจำกัด มีเพียงบางส่วนเท่านั้นที่ยังอยู่ริมน้ำตามยุครุ่งเรือง

- ลักษณะกิจกรรมและการใช้พื้นที่ จากการสำรวจพื้นที่พบว่ากิจกรรมและการใช้พื้นที่ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในปัจจุบันมีการใช้ประโยชน์ประเภทที่อยู่อาศัยมากที่สุด รองลงมาเป็นที่อยู่อาศัยกึ่งพาณิชยกรรม

ซึ่งอาคารเรือนแถวไม้ที่ยังทำกิจกรรมการค้าขายอยู่ส่วนใหญ่ยังอยู่ริมน้ำเหมือนยุคก่อน นอกจากนี้ยังมีระบบสาธารณูปโภคและสาธารณูปการที่ครบครัน ทั้งสถานศึกษาที่มีทั้งระดับประถมศึกษาจนถึงมัธยมตอนปลาย รวมถึงศาสนสถานที่ยังคงดำรงอยู่ในพื้นที่แสดงถึงความหลากหลายทางวัฒนธรรมสะท้อนรากเหง้าดั้งเดิมของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้เป็นอย่างดี อีกทั้งจากสถานการณ์แพร่ระบาดของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ส่งผลให้เกิดการเปลี่ยนแปลงกิจกรรมและการใช้พื้นที่ภายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นอย่างมาก กิจกรรมที่ได้รับผลกระทบมากที่สุดคือพาณิชยกรรมที่การค้าขายมีจำนวนลดลง ผู้คนที่เข้ามาทำกิจกรรมในพื้นที่ลดน้อยลงส่งผลให้กิจกรรมในชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีเพียงแค่การอยู่อาศัยและการค้าขายอยู่ประปราย

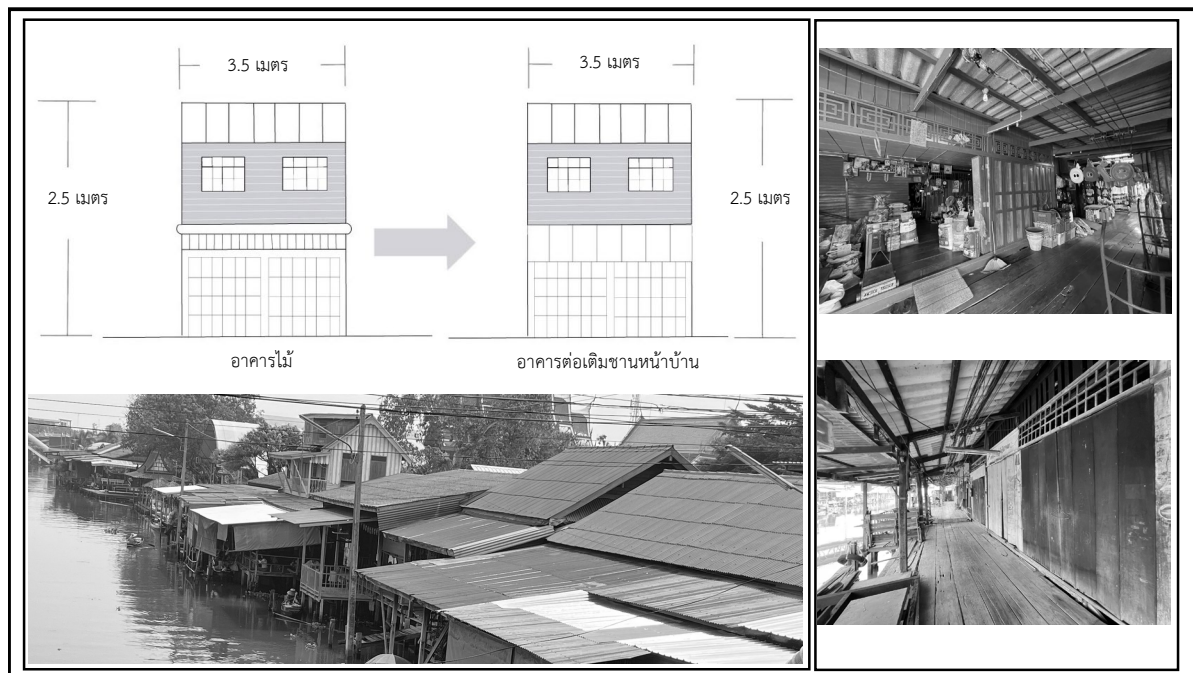
- โครงข่ายคมนาคม ช่วงเวลานี้มีการพัฒนาคมนาคมขนส่งทางบกบริเวณโดยรอบชุมชนตลาดน้ำหลักห้า มีการพัฒนาตัดถนนเข้ามายังพื้นที่ ทำให้สามารถเชื่อมโยงการคมนาคมกับภายนอกได้ ทั้งจากตัวเมืองจังหวัดราชบุรี และจังหวัดใกล้เคียงอื่น ๆ โดยเส้นทางคมนาคมขนส่งภายในพื้นที่ส่วนใหญ่เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสายรองเชื่อมต่อกับเส้นทางสายหลัก คือ ทางหลวงแผ่นดินหมายเลข 325 (สายบางแพ-สมุทรสงคราม) เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งสายหลักที่เชื่อมต่อกับเส้นทางสายรองเข้ามายังพื้นที่ คือ ทางหลวงชนบทหมายเลข 3335 จึงเป็นปัจจัยหลักที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบกิจกรรมการค้าขายซึ่งเป็นกิจกรรมหลักของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า และทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงรูปแบบการตั้งถิ่นฐานจากชุมชนริมน้ำในอดีต กลายมาเป็นการตั้งถิ่นฐานตามสองฝั่งของโครงข่ายคมนาคมทางบก อีกทั้งการเข้าถึงพื้นที่เป็นไปได้อย่างสะดวกมากขึ้น ถนนจึงเป็นเส้นทางคมนาคมที่เกิดขึ้นภายหลังที่เป็นปัจจัยดึงดูดให้มีการอพยพจากพื้นที่ริมน้ำให้ออกมาตั้งถิ่นฐานบริเวณสองฝั่งเส้นทางคมนาคมแทน เพราะถือเป็นการคมนาคมที่มีความสะดวกและรวดเร็วว่าการสัญจรทางน้ำ ทำให้ร้านค้าต่าง ๆ ที่อยู่บริเวณอาคารเรือนแถวไม้หลายห้องต้องปิดตัวลง และย้ายออกไปประกอบอาชีพยังสถานที่อื่น จากการสัมภาษณ์คนในพื้นที่ที่อาศัยมานานกว่า 60 ปี พบว่า เส้นทางคมนาคมทางน้ำที่ถูกลดความสำคัญลงทำให้ชาวบ้านสัญจรทางน้ำน้อยลงไปด้วย ทำให้เส้นทางคมนาคมทางบกทั้งรถยนต์ส่วนบุคคลและรถสาธารณะมีความสำคัญมากขึ้น การสัญจรและการเข้าถึงพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงขึ้นในช่วงประมาณ พ.ศ.2541 โดยได้เกิดการยกเลิกการให้บริการเรือรับส่งผู้โดยสาร หรือเรียกว่า “เรือเมล์” ส่งผลให้ชาวชุมชนตลาดน้ำหลักห้าที่เคยใช้บริการเรือเมล์เพื่อเดินทางไปยังตลาดหรือพื้นที่ใกล้เคียง หันไปใช้รถยนต์ส่วนบุคคลกันเพิ่มขึ้น จึงเป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญที่ทำให้หลักคนให้อพยพออกนอกพื้นที่โดยย้ายไปตั้งถิ่นฐานตามแนวเส้นทางคมนาคมแทน ทั้งเพื่อสะดวกต่อการหางานทำและการเดินทางกว่า ทั้งนี้จากการยกเลิกการให้บริการดังกล่าวยังส่งผลให้กิจกรรมการค้าขายริมน้ำเริ่มซบเซาลง เหลือเพียงแค่กลุ่มคนดั้งเดิมที่เป็นคนเก่าแก่อาศัยในพื้นที่มาตั้งแต่ยุครุ่งเรืองทางการค้าจนถึงปัจจุบัน

- สถาปัตยกรรม ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในช่วงเวลานี้ ยังคงมีสภาพอาคารเรือนแถวไม้ทั้งหนึ่งชั้นและสองชั้นไว้ดังอดีต แต่กาลเวลาที่ผ่านมายาวนานอาคารเรือนแถวไม้มีสภาพทรุดโทรมไป โดยอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในปัจจุบันยังคงเกาะกลุ่มอยู่ตามแนวริมคลองดำเนินสะดวก (ภาพที่ 4) ประกอบด้วยอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำฝั่งใต้จำนวน 10 ห้อง แต่ละคูหาขนาดแตกต่างกันออกไป แต่ส่วนใหญ่กว้างประมาณ 3.5 เมตร สูงชั้นละประมาณ 2.5 เมตร (ภาพที่ 5) และมีการแบ่งการใช้ประโยชน์อาคารภายในทั้งการค้าขายและการอยู่อาศัยให้สอดคล้องกับวิถีชีวิตของชาวชุมชนตลาดน้ำหลักห้า

ปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า จังหวัดราชบุรี
สุภาวดี สาตรา และ กฤตพร หัวใจเจริญ

ภาพที่ 4 การเกาะกลุ่มของอาคารทั้งเรือนแถวไม้เดิมและอาคารที่สร้างขึ้นในยุคปัจจุบัน
ที่มา: ผู้วิจัย, 2666

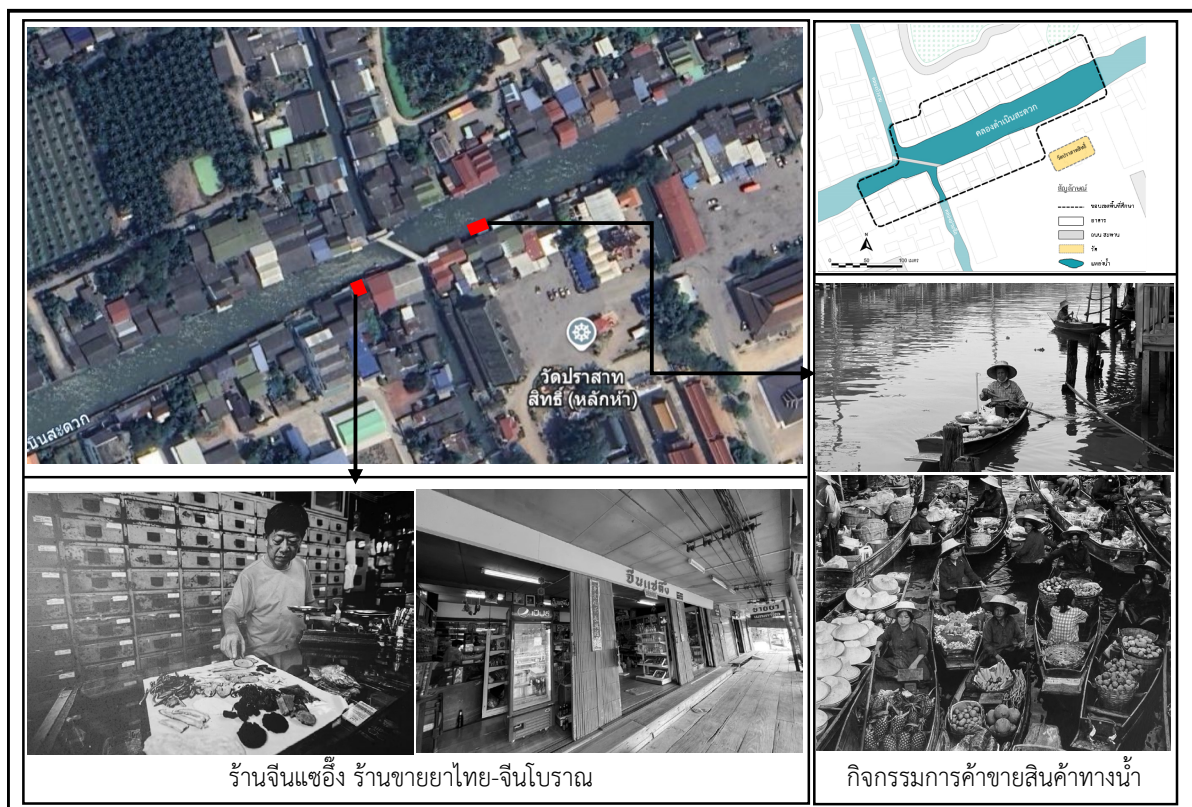

ภาพที่ 5 รูปแบบสถาปัตยกรรมของอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำชุมชนตลาดน้ำหลักห้า
ที่มา: ผู้วิจัย, 2666

3.2 ลักษณะทางเศรษฐกิจในยุคปัจจุบัน

- รูปแบบกิจกรรมการค้าขาย สำหรับกิจกรรมการค้าขายที่ถูกลดบทบาทตลาดน้ำลง โดยเปลี่ยนแปลงจากการพายเรือเพื่อค้าขายสินค้าเป็นการค้าขายบนบกมากขึ้น จากการสัมภาษณ์กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่ประกอบกิจกรรม

ทางการค้ามานานกว่า 60 ปี ในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าสามารถสรุปได้ว่าในช่วงเวลานี้การค้าขายในรูปแบบตลาดน้ำเริ่มลดเลือนหายไป เนื่องจากการพัฒนาเส้นทางคมนาคมทางบก และความสะดวกสบายในการเดินทางเข้ามาในพื้นที่ทางบกมากกว่าทางน้ำเหมือนในอดีต อีกทั้งมีการปรับเปลี่ยนประเภทของสินค้าที่ทำการค้าขาย เพื่อให้สอดคล้องกับความต้องการของคนในพื้นที่และพัฒนาการของยุคสมัยในปัจจุบัน กลุ่มพ่อค้าแม่ค้าปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าขายจากตลาดน้ำเป็นตลาดบนบกมากขึ้น ประกอบกับกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าที่มีอายุมากขึ้นถึงแม้จะมีผู้สืบทอดกิจการมาจนถึงปัจจุบัน เช่น ร้านจินแซตัง ร้านขายยาไทย-จีนโบราณ แต่รูปแบบอาคารบางส่วนมีสภาพเปลี่ยนแปลงไป นอกจากนี้ใน พ.ศ. 2561 สำนักงานพัฒนาชุมชนจังหวัดราชบุรี มีนโยบายส่งเสริมการท่องเที่ยวเชิงชุมชนและวิถีชีวิตเป็นชุมชนท่องเที่ยว OTOP นวัตวิถี ส่งผลต่อกิจกรรมการค้าขายบริเวณริมน้ำ กล่าวคือ การพัฒนาโครงสร้างคมนาคมขนส่งทางบกและการปรับเปลี่ยนรูปแบบการค้าขายของคนในพื้นที่ส่งผลให้บทบาทความเป็นตลาดน้ำ และความเป็นศูนย์กลางการค้าและการบริการถูกลดบทบาทลงจากในอดีต อีกทั้งสถานการณ์ในปัจจุบันที่เกิดการแพร่ของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ทำให้ผู้คนไม่มาท่องเที่ยวตามเดิม (ภาพที่ 6) ทั้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าแม้ว่ากิจกรรมทางการค้าบางส่วนยังลดเลือนไปแต่ยังมีบางส่วนที่กลายเป็นตลาดบนบกคงมีชีวิตรอดมาจนถึงปัจจุบัน

ภาพที่ 6 การเปลี่ยนแปลงรูปแบบกิจกรรมการค้าขาย
ที่มา: ขวลิขิต ดิสุขพร และผู้วิจัย, 2566

- ประเภทสินค้าและบริการ การค้าขายในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าสินค้าส่วนใหญ่เป็นสินค้าอุปโภคและบริโภคในชีวิตประจำวัน ได้แก่ อาหารสำเร็จรูป ของชำ ยารักษาโรค เสื้อผ้า ฯลฯ นอกจากนี้ยังมีกิจการดั้งเดิม

ที่เปิดอยู่จนถึงปัจจุบัน ได้แก่ ร้านขายยาไทย-จีนโบราณ ที่เปิดบริการให้แก่คนในพื้นที่และบริการใกล้เคียง ทั้งนี้จากสถานการณ์การแพร่ของเชื้อไวรัสโคโรนาสายพันธุ์ใหม่ 2019 (Covid-19) ยังส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงประเภทสินค้าและบริการ อย่างเช่นร้านอาหารเริ่มมีการปรับตัวโดยการปรับเปลี่ยนให้ซื้อกลับบ้าน เมื่อกลับสู่สภาวะเกือบปกติเช่นในปัจจุบันบางร้านกลับมาให้บริการนั่งทานได้ที่ร้านและมีเมนูอาหารเรียบง่ายขายสินค้าดั้งเดิมแม้ว่าจะไม่มากเท่ายุครุ่งเรืองแต่แสดงให้เห็นถึงความพยายามของคนในชุมชนที่มีวิธีการปรับตัวต่อสถานการณ์ปัจจุบันที่เกิดขึ้น

3.3 ลักษณะทางสังคมในยุคปัจจุบัน

- ลักษณะวิถีชีวิตและการรวมกลุ่ม ในยุคปัจจุบันวิถีชีวิตของคนในพื้นที่ยังคงเป็นสิ่งมีชีวิตที่ยังคงอยู่และมีเอกลักษณ์ของความเป็นชุมชนตลาดน้ำหลักห้าริมคลองดำเนินสะดวก โดยวิถีชีวิตดั้งเดิมของคนริมน้ำที่มีบ้านเรือนแถวไม้ทำให้การดำเนินชีวิตประจำวันจะยังสามารถพบเห็นการสัญจรทางน้ำของชาวบ้านถึงแม้ว่าจะถูกลดความสำคัญลง ปัจจุบันการใช้เรือแม้จะไม่ได้มีไว้สัญจรหรือค้าขายเป็นหลัก แต่ยังเป็นการใช้สำหรับการประมง การขนส่งสินค้า และการค้าขายหลงเหลืออยู่บ้างภายในพื้นที่ ทำให้ยังคงใช้เรือผ่านคลองดำเนินสะดวก ทำให้วิถีชีวิตของชาวบ้านริมน้ำส่วนใหญ่ยังคงผูกพันกับสายน้ำคือใช้เส้นทางน้ำในการเดินทางระยะใกล้ ในส่วนของอาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำยังคงมีการค้าขายแต่เป็นลักษณะการค้าที่เป็นการค้าแบบเรื่อย ๆ โดยส่วนใหญ่เป็นร้านขายของชำ ขายสินค้าทางการเกษตร และร้านอาหาร เช่น ร้านก๋วยเตี๋ยว ซึ่งเป็นร้านเก่าแก่ที่ขายตั้งแต่ก๋วยเตี๋ยวขามละ 50 สตางค์ ปัจจุบันขายขามละ 30 บาท โดยได้รับความนิยมและมีชื่อเสียงประจำชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ทั้งนี้ปัจจุบันยังมีอาคารห้องแถวบางหลังเปลี่ยนรูปแบบการใช้ประโยชน์อาคารจากกิจกรรมที่เกิดขึ้น ทำให้ในปัจจุบันอาคารเรือนแถวไม้ส่วนใหญ่ใช้เพื่ออยู่อาศัย รองลงมาคือ กิจกรรมการค้าขาย

- ลักษณะประเพณีและวัฒนธรรม ในยุคปัจจุบันพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ายังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น คือ งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อดำรัตนโรจน์ฤทธิ์ วัดประสาทสิทธิ์ ซึ่งเป็นประเพณีที่มีความผูกพันกับชุมชน เพราะวัดประสาทสิทธิ์เป็นสถานที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของชาวชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามาตั้งแต่แรก ซึ่งวัดประสาทสิทธิ์จะอยู่ทางฝั่งใต้ของพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้า โดยประชาชนมีความเชื่อว่าใน 1 ปี จะต้องมีการสักการะหลวงพ่อดำรัตนโรจน์ฤทธิ์เพื่อเป็นสิริมงคลให้กับชีวิต และความเป็นอยู่ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า โดยภายในงานจะมีการตักบาตรข้าวสารอาหารแห้ง โดยจัดขึ้นในช่วงเดือนมกราคมของทุกปี ชาวบ้านที่อยู่ในพื้นที่มานานซึ่งปัจจุบันเป็นผู้สูงอายุ หรือลูกหลานชาวจินตั้งแต่ยุคแรกต้องการจับจองพื้นที่และเริ่มทำการค้าขาย ทำให้มีการดำเนินงานร่วมกับศาลเจ้าแม่ทรงเชียงตัว โดยกิจกรรมเหล่านี้จะมีความผูกพันและมีความสำคัญกับคนในพื้นที่ และประเพณีและวัฒนธรรมถูกส่งต่อสู่ลูกหลานที่ยังคงเป็นกิจกรรมที่เกิดขึ้นทุกปี

จากพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงในแต่ละยุคสมัยในด้านองค์ประกอบด้านพื้นที่จะเป็นองค์ประกอบที่สะท้อนคุณค่าโดยรวมของชุมชนริมน้ำได้เป็นอย่างดีและสามารถรับรู้ถึงความเป็นตลาดชุมชนริมน้ำได้ดีที่สุด (กฤตพร หัวใจเจริญ, 2560, p.37-50) ทั้งนี้จึงสะท้อนให้เห็นว่าชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีการเปลี่ยนแปลงอย่างมาก โดยเริ่มจากยุคเริ่มต้นเกิดการขุดคลองดำเนินสะดวก เนื่องจากในอดีตการสัญจรหลักคือการสัญจรทางน้ำ ต่อมาเมื่อขุดคลองดำเนินสะดวกเสร็จการเข้ามาจับจองพื้นที่สำหรับการตั้งถิ่นฐานของแรงงานขุดคลองที่เป็นเชื้อสายจีน และการอพยพของชาวนวนเลือกตั้งถิ่นฐานตามริมสองฝั่งคลองดำเนินสะดวก โดยปัจจัยที่ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นจุดมุ่งหมายในการตั้งถิ่นฐานที่เอื้อต่อการทำกิจกรรมทางการค้าริมน้ำและเป็นเส้นทางสัญจรทางน้ำที่สำคัญ

ที่เชื่อมกับแม่น้ำท่าจีน นำมาสู่ยุครุ่งเรืองทางการค้าเป็นช่วงที่เกิดการทำสนธิสัญญาเบาว์ริงส่งผลให้การค้ามีความเสรีมากยิ่งขึ้น ทำให้ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามีความคึกคักมากขึ้น เมื่อเมืองมีการขยายตัวเพิ่มมากขึ้นทำให้การพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบกส่งผลให้การตั้งถิ่นฐานขยับขยายริมสองฝั่งเส้นทางคมนาคมทางบก ทั้งนี้ยังมีโครงการส่งเสริมการท่องเที่ยวจากทางภาครัฐทำให้สามารถเห็นถึงการเปลี่ยนแปลงที่สามารถเห็นได้อย่างชัดเจนของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าจะเป็นการเปลี่ยนแปลงทางด้านกายภาพ ทั้งรูปแบบการตั้งถิ่นฐาน และเส้นทางคมนาคมต่าง ๆ

ตารางที่ 1 สรุปพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าตั้งแต่ พ.ศ. 2404 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2566

ประเด็น ช่วงเวลา	ช่วงที่ 1 ยุคเริ่มต้น (ประมาณ พ.ศ. 2404 - พ.ศ. 2480)	ช่วงที่ 2 ยุครุ่งเรืองทางการค้า (ประมาณ พ.ศ. 2481 - พ.ศ. 2540)	ช่วงที่ 3 ยุคปัจจุบัน (ประมาณ พ.ศ. 2541 - ปัจจุบัน พ.ศ. 2566)
ลักษณะทางกายภาพ	- การตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวตามแนวลำน้ำ - การตั้งถิ่นฐานแบบ River Linear Settlements - สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนไม้ - การพัฒนาโครงสร้างพื้นฐาน	- การตั้งถิ่นฐานกระจุกตัวตามแนวลำน้ำ - การตั้งถิ่นฐานยังคงเป็นแบบ River Linear Settlements - สถาปัตยกรรมอาคารบ้านเรือนไม้	- การตั้งถิ่นฐานแบบแนวยาวตามเส้นถนน (Linear Settlement) - การพัฒนาเส้นทางคมนาคมขนส่งทางบก - อาคารเรือนแถวไม้ริมน้ำที่ใช้ค้าขายได้ปรับเป็นอาคารเพื่อยู่ออาศัย
ลักษณะทางเศรษฐกิจ	- รูปแบบและกิจกรรมการค้ามีความสัมพันธ์กับการสัญจรทางน้ำ - ประเภทสินค้า คือกลุ่มสินค้าทางการเกษตร - ผู้ขายส่วนใหญ่เป็นชาวจีน	- ศูนย์กลางการค้าขายและแลกเปลี่ยนสินค้าทางน้ำ - ประเภทสินค้า คือกลุ่มสินค้าทางการเกษตร - ผู้ขายมีความหลากหลายทางเชื้อชาติ	- กิจกรรมการค้าทางน้ำถูกลดบทบาท - กิจกรรมการค้าขายทางบกมีบทบาท - การปรับเปลี่ยนประเภทสินค้า - การสืบทอดกิจการการค้าตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน
ลักษณะทางสังคม	- มีการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานของหลายหลายสัญชาติ - วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับริมน้ำ - การสร้างวัดและโบสถ์คริสต์เพื่อเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจ และเผยแพร่ศาสนา	- จำนวนประชากรเพิ่มมากขึ้น - วิถีชีวิตที่มีความสัมพันธ์กับริมน้ำ	- สืบทอดประเพณีร่วมกันของกลุ่มเชื้อชาติ - กิจกรรมด้านประเพณีและวัฒนธรรมดั้งเดิมในชุมชนตลาดน้ำหลักห้าที่ยังคงสืบทอดกันมาตั้งแต่ยุคเริ่มต้น คือ งานประจำปีปิดทองหลวงพ่อดำรัตนโรจน์ฤทธิ์ วัดประสาธสิทธิ์ ซึ่งเป็นกิจกรรมที่ผูกพันและมีความสำคัญกับคนในพื้นที่

อภิปรายและสรุปผลการวิจัย

จากการศึกษาพัฒนาการและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในช่วงเวลาต่าง ๆ รวมทั้งการนำข้อมูลการสำรวจพื้นที่ และการสัมภาษณ์ผู้ที่อยู่อาศัยและกลุ่มพ่อค้าแม่ค้าในพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามาประกอบการพิจารณาเพื่อสร้างความเข้าใจ ทำให้ทราบว่าในแต่ละช่วงจะมีปัจจัยทั้งทางด้านกายภาพ ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ และปัจจัยด้านสังคม ที่สะท้อนวิถีชีวิตและการใช้พื้นที่ รวมถึงนโยบายต่าง ๆ ที่มีความสัมพันธ์กันสามารถสรุปปัจจัยหลักและปัจจัยรองที่สนับสนุนให้เกิดการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงได้ดังนี้

ปัจจัยด้านกายภาพ ในช่วงเริ่มต้นเป็นพื้นที่ที่มีความเหมาะสมต่อการตั้งถิ่นฐาน และได้เปรียบเมื่อมีการพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนส่งทางน้ำ เนื่องจากมีการขุดคลองดำเนินสะดวกในช่วงนี้ที่เป็นคลองสายรองที่เชื่อมต่อแม่น้ำท่าจีนที่เป็นเส้นทางคมนาคมสายหลักสำหรับการเดินทางที่สะดวกที่สุดในยุคนั้น ทำให้ดึงดูดให้เกิดการตั้งถิ่นฐาน

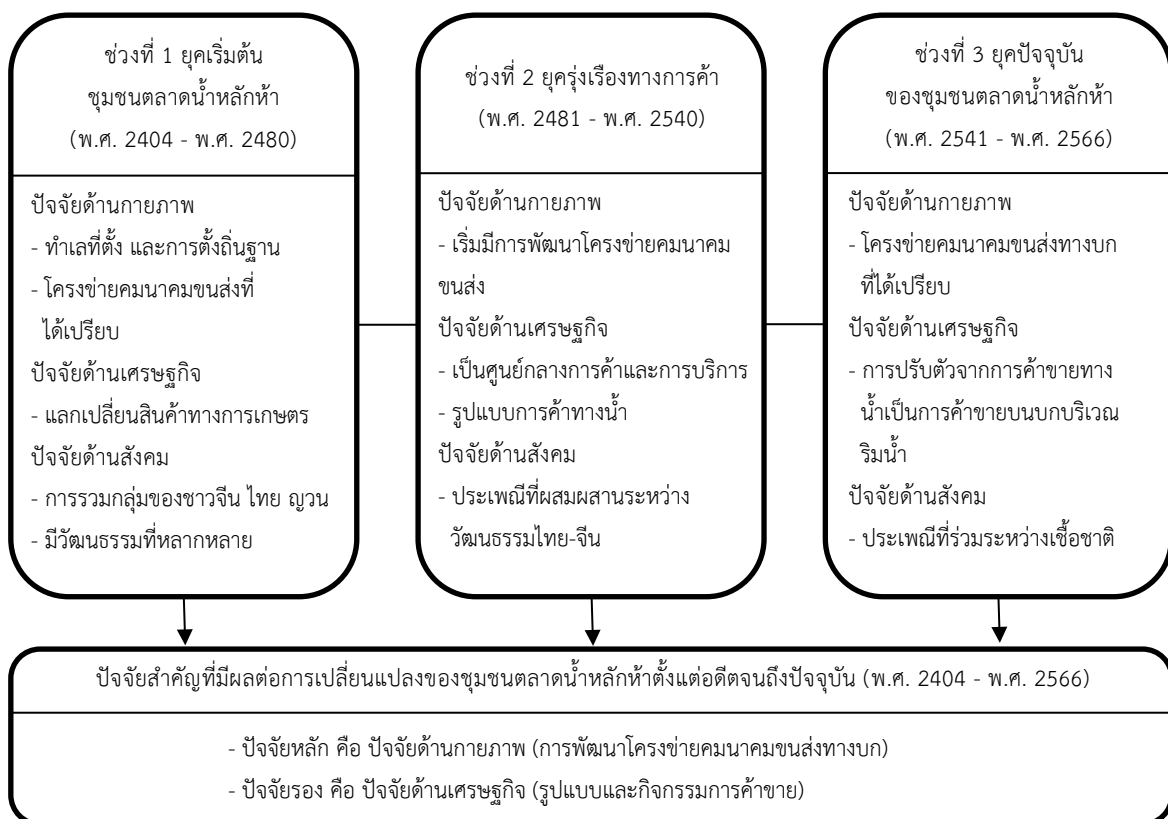
นำไปสู่การพัฒนาสาธารณูปโภคและสาธารณูปการ มักจะเกิดขึ้นบริเวณริมน้ำที่เป็นเส้นทางคมนาคมขนส่งเพื่อสามารถคมนาคมไปยังบริเวณอื่นได้สะดวก สอดคล้องกับแนวคิดของ เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร (2542) ที่ระบุว่าปัจจัยดังกล่าวส่งผลต่อการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่ตั้งถิ่นฐานตามพื้นที่ที่สามารถนำเอาทรัพยากรธรรมชาติมาใช้ประโยชน์ คนไทยจึงนิยมตั้งถิ่นฐานตามที่ราบริมน้ำสำคัญ ๆ ที่ไหลผ่าน จนกระทั่งในช่วงที่สองการคมนาคมขนส่งมีบทบาทสำคัญสำหรับการเดินทาง และการค้าขายทางน้ำ จนชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นศูนย์กลางสำคัญของการค้าขายในบริเวณนั้น ทำให้ดึงดูดการตั้งถิ่นฐานและพ่อค้าแม่ค้าชาวจีน ไทย และญวนเข้ามาทำการค้าขายและบริการมากขึ้น จนนำมาสู่การผสมผสานทางวัฒนธรรม มีการสร้างโบสถ์แบบคริสต์ และศาลเจ้าแบบจีนที่สะท้อนบทบาทความสำคัญของความหลากหลายทางศาสนาของชาวจีน ไทย และญวนต่อชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ซึ่งโดยทั่วไปวิถีชีวิตในชุมชนตลาดน้ำหลักห้านี้มักก่อให้เกิดศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีกรรมที่เป็นสิ่งยึดเหนี่ยวจิตใจ ที่มีศาสนา สังคม ประเพณี วัฒนธรรมเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน จนถึงยุคปัจจุบันเกิดการพัฒนาคอนกรีตทางบกที่มีความสะดวกและรวดเร็วในการเชื่อมต่อการเดินทางไปยังพื้นที่อื่น ๆ เมื่อเปรียบเทียบกับการคมนาคมทางน้ำ ทำให้บทบาทความเป็นตลาดน้ำถูกลดบทบาทลง เนื่องจากตลาดน้ำส่วนใหญ่มีจุดกำเนิดจากเส้นทางคมนาคมขนส่งสินค้าและสัญจรทางน้ำที่มีบทบาทมากในอดีต ประกอบกับลักษณะการตั้งถิ่นฐานของชุมชนที่เริ่มต้นอยู่ริมน้ำ ทั้งนี้รูปแบบการเข้าถึงที่เปลี่ยนไป ทำให้กระแสการพัฒนาเข้ามาแทนที่วิถีชีวิตดั้งเดิมของชุมชน จึงสรุปได้ว่าหากตลาดมีการเข้าถึงได้สะดวกของถนนที่เป็นการสัญจรหลักในปัจจุบัน จะเป็นปัจจัยให้เกิดการเปลี่ยนแปลงเร็วยิ่งขึ้น

ปัจจัยด้านเศรษฐกิจ เป็นอีกหนึ่งปัจจัยสำคัญ และส่งผลกระทบต่อกิจกรรมการค้าขายของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าโดยตรง ทั้งนี้จากการเปลี่ยนแปลงของปัจจัยที่เกี่ยวกับคมนาคมขนส่ง โดยการพัฒนาถนนทำให้กิจกรรมทางการค้าเปลี่ยนแปลงไปจากอดีตค้าขายทางน้ำ ทำให้เปลี่ยนไปเป็นการค้าขายบนบกแต่ด้วยลักษณะทางกายภาพยังเหมือนเดิม กล่าวคือยังทำกิจกรรมการค้าขายบริเวณริมน้ำเหมือนดังเดิม ทำให้ในยุคปัจจุบันชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้รับการส่งเสริมให้เป็นชุมชนท่องเที่ยวริมฝั่งคลองดำเนินสะดวกที่มีความเก่าแก่กว่า 150 ปี ประกอบกับพ่อค้าแม่ค้าในอดีตบางส่วนได้รับการสืบทอดการค้าขายจากรุ่นสู่รุ่นจนถึงปัจจุบัน การพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของกิจกรรมการค้าขาย โดยกิจกรรมการค้าขายยังลดจำนวนลงและบางรายปิดตัวลงบ้างบางส่วน คงเหลือร้านดั้งเดิม เช่น ร้านขายของชำ และร้านขายยาแผนจีนโบราณ ที่ยังเปิดอยู่จนถึงปัจจุบัน (ดังรูปที่ 6) เนื่องจากความผูกพันกับพื้นที่มานาน อีกทั้งสินค้ายังเป็นสินค้าที่มีความจำเป็นในชีวิตประจำวันได้ ประกอบกับการพัฒนาเมืองและการเจริญเติบโตทางเศรษฐกิจที่ทำให้การค้าขายเจริญเติบโตไปตามแนวเส้นทางคมนาคมทางบก ทำให้การค้าขายภายในตลาดน้ำหลักห้าซบเซาลงเป็นอย่างมาก โดยในปัจจุบันชุมชนตลาดน้ำหลักห้าได้ปรับเปลี่ยนเป็นการค้าขายภายในละแวกบ้านเพื่อรองรับคนที่เข้ามาอยู่ในพื้นที่เป็นหลัก ทั้งนี้ในวันหยุดสุดสัปดาห์ยังจำหน่ายสินค้าเพื่อรองรับนักท่องเที่ยวอีกด้วย เนื่องจากชุมชนตลาดน้ำหลักห้ายังคงมีเอกลักษณ์ของลักษณะอาคารเรือนแถวไม้เก่าแก่ และยังคงดำรงวิถีชีวิตริมน้ำที่มีความผูกพันและอยู่คู่คลองดำเนินสะดวกมาช้านาน

ปัจจัยด้านสังคม จากการอพยพเข้ามาตั้งถิ่นฐานทำให้ในพื้นที่มีประชากรเพิ่มมากขึ้น ซึ่งเป็นส่วนสำคัญในการขับเคลื่อนกิจกรรมการค้าขาย ปัจจุบันชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเริ่มประสบปัญหาเป็นสังคมผู้สูงอายุ เนื่องจากคนที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และประกอบกับกลุ่มวัยทำงานส่วนใหญ่ย้ายออกจากพื้นที่ทั้งเพื่อจุดประสงค์การทำงาน ความสะดวกสบาย และพื้นที่ในการตั้งถิ่นฐานจำกัด มีร้านค้าบางส่วนไม่มีผู้สืบทอดกิจการ

ถึงแม้จะเป็นส่วนน้อยก็ตาม แต่ปัจจุบันเรือนแถวไม้ค้าขายยังมีรูปแบบอาคารที่คล้ายกับอดีต แม้ว่าจะมีการปรับปรุงหรือทำให้สอดคล้องกับบริบทเมืองที่เป็นกิจกรรมค้าขายบนบกอยู่บ้างแต่ยังคงสภาพความเป็นเรือนแถวไม้ที่สวยงามและมีคุณค่า เหตุผลหลักคือคนในพื้นที่ยังคงให้ความสำคัญและเห็นคุณค่าต่อการประกอบกิจกรรมการค้าขายและสถาปัตยกรรมเรือนไม้เก่าแก่จนถึงปัจจุบัน ทั้งนี้ยังมีวัฒนธรรมที่หลากหลายของการอพยพเข้ามาในพื้นที่ทั้งชาวจีน ญวน และไทย ทำให้เกิดการผสมผสานทั้งการสร้างศาสนสถานเป็นที่ยึดเหนี่ยวจิตใจของศาสนาจีนและคริสต์ ปัจจุบันจึงมีประเพณีที่ผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมไทย-จีน ที่สืบทอดตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน สะท้อนคุณภาพของที่ตั้งเปลี่ยนแปลงไปตามการรวมตัวกันของสังคม และเปลี่ยนแปลงไปตามวัฒนธรรม (Rapoport, 1977, p. 479-480)

จากผลการศึกษาพบว่า ปัจจัยในแต่ละด้านที่กล่าวมาข้างต้นล้วนเป็นปัจจัยที่มีผลต่อการพัฒนาและการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า แต่หากพิจารณาปัจจัยหลักที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชน ได้แก่ ปัจจัยด้านกายภาพ เนื่องจากปัจจัยที่แสดงถึงการเปลี่ยนแปลงชัดเจนมากที่สุดคือ การพัฒนาโครงข่ายคมนาคมขนส่งทางบก ในยุคปัจจุบัน ทำให้มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงรูปแบบกิจกรรมการค้าขายทางน้ำ นับเป็นกิจกรรมการค้าขายที่เป็นเรื่องราวที่สำคัญของชุมชนจากการเป็นตลาดน้ำที่เก่าแก่แห่งหนึ่งของอำเภอดำเนินสะดวก แต่ทว่าปัจจุบันชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเป็นตลาดบนบกมีน้ำที่ยังคงคุณค่าและยังเป็นที่นิยมของคนที่อยู่ในพื้นที่และบริเวณใกล้เคียง ทำให้ปัจจัยรองที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงที่สืบเนื่องจากปัจจัยหลักคือ รูปแบบและกิจกรรมการค้าขาย ดังที่กล่าวมาข้างต้นที่เปลี่ยนแปลงไปตามบริบทของเมืองที่ล้วนเกิดจากการพัฒนา (ภาพที่ 7)

ภาพที่ 7 สรุปปัจจัยที่มีผลต่อการเปลี่ยนแปลงของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าตั้งแต่ พ.ศ. 2404 – ปัจจุบัน พ.ศ. 2566
ที่มา: ผู้วิจัย, 2566

สำหรับการดำเนินการวิจัยในครั้งนี้เป็นการศึกษาการเปลี่ยนแปลงในแต่ละช่วงเวลาของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ที่สะท้อนถึงปัจจัยสำคัญของพื้นที่และทำให้ทราบสาเหตุของการเปลี่ยนแปลงในยุคสมัยต่าง ๆ ตั้งแต่ยุคเริ่มต้นของชุมชนตลาดน้ำหลักห้า ยุครุ่งเรืองทางการค้า และยุคซบเซาทางการค้า โดยมีรูปแบบการเปลี่ยนแปลงที่ทำให้เห็นถึงปัจจัยหลักและปัจจัยรองของการเปลี่ยนแปลงชุมชนตลาดน้ำหลักห้ามาจนถึงปัจจุบัน สำหรับประโยชน์ที่คาดว่าจะได้รับในการศึกษาวิจัยครั้งนี้ สามารถนำข้อมูลที่ได้ศึกษาอัตลักษณ์ของชุมชนตลาดน้ำหลักห้าเพื่อเป็นแนวทางการพัฒนาพื้นที่ในอนาคต ซึ่งพบว่าเป็นตลาดที่ใช้เพื่ออยู่อาศัยและมีการค้าขายระดับชุมชน ซึ่งผลการศึกษาที่ได้ก็นำไปสู่การพัฒนาการค้าขายระดับอำเภอ และอาจเป็นแนวทางการพัฒนาสำหรับพื้นที่ชุมชนริมน้ำอื่น ๆ ที่มีบริบทพื้นที่ใกล้เคียงกัน และที่สำคัญเป็นการส่งเสริมให้เกิดประโยชน์ต่อชุมชนในการตระหนักถึงความสำคัญและปลูกจิตสำนึกการตระหนักถึงความสำคัญของอัตลักษณ์ของชุมชนตนเอง รวมทั้งเรียนรู้เรื่องราวพร้อมทั้งเข้าใจเหตุและผลของการเปลี่ยนแปลงตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน และอาจช่วยกระตุ้นให้เกิดการวางแผนการพัฒนาพื้นที่ชุมชนตลาดน้ำหลักห้าในอนาคตได้อีกทางหนึ่ง

เอกสารอ้างอิง

- กรมส่งเสริมการปกครองท้องถิ่น. (2564). มาตรฐานตลาด สืบค้นจาก https://www.sa-kwan.go.th/FilesUploads/12052020_160512มาตรฐานตลาด.pdf
- กฤตพร หัวใจเจริญ. (2560). เอกลักษณ์ทางกายภาพของตลาดชุมชนริมน้ำบริเวณริมแม่น้ำท่าจีน กรณีศึกษา จังหวัดสุพรรณบุรีและนครปฐม. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.*, 25(2), 37-50.
- เทิดศักดิ์ เตชะกิจจกร. (2542). *การศึกษาที่อยู่อาศัยริมน้ำบริเวณลุ่มแม่น้ำเจ้าพระยา*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- พนิดา จันรักษา, สื่อออนไลน์. (2558). การอ้างอิงสารสนเทศตาม ผลกระทบต่อครอบครัวและชุมชน : การตั้งถิ่นฐาน. <http://janraksa.blogspot.com/2015/02/>
- วิชชุดา เขียวเกตุ. (2559). *การจัดการตนเองของตลาดชุมชน กรณีศึกษา ตลาดริมน้ำคลองแดน อำเภอระโนด จังหวัดสงขลา*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ). มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์. ภาควิชาการพัฒนชุมชน.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2540). *ระเบียบวาระด้านสังคมของประชาคมอาเซียน : เน้นพิจารณาความร่วมมือเฉพาะด้าน* ใน 30 ปีอาเซียนกับก้าวต่อไปในอนาคต : การสัมมนาทางวิชาการ เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, คณะรัฐศาสตร์, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- สุริชัย หวันแก้ว. (2547). *สังคมและวัฒนธรรมในการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม* เอกสารประกอบการประชุมทางวิชาการ, สำนักงานคณะกรรมการการวิจัยแห่งชาติ.
- สุเมธ ชุมสาย ณ อยุธยา. (2529). *น้ำ บ่อเกิดแห่งวัฒนธรรมไทย*. กรุงเทพฯ: ไทยวัฒนาพานิช.
- Boyden, S. (1972). THE ENVIRONMENT AND HUMAN HEALTH. *The Medical Journal of Australia, Department of Human Biology*, 12, 110-160. Retrieved June 1, 1972 from <https://doi.org/10.5694/j.1326-5377.1972.tb116528.x>

- Nuissl, H. (2018). Settlement/settlement structure. Switzerland. *Academy for Territorial Development on the Leibniz association*, 2167-2183.
- Rapoport, A. (1977). Human Aspects of Urban Form: Towards a Man-Environment Approach to Urban Form and Design, Urban and Regional Planning Series 15. *Scientific Research an academic publisher*, 5(3).